Головні умови успішности проповіди.

НАПИСАВ

Свщ. Др. Ярослав Левицький.

ЛЬВІВ, 1917.

З друкарні „Діла“ Ринок 10.

проповідника особлившим блеском [1]). Любов се тайна всеї плодовитости проповіди, се властива душа духовного проповідництва. „Любы Божія обдержитъ насъ“, се найвисший гомілєтичний принцип. Що проповідник без сеї чесноти не може обійти ся, сього й доказувати не треба, бож відомо, що на любови „законъ и пророцы висятъ“. А св. ап. Павло говорить: „Аще языки человѣческими глаголю и ангельскими, любве же не имамъ, быхъ яко мѣдь звеняще или кимвалъ звяцая“ [2]). Апостол Павло гаразд розумів, що силу слову дає тільки любов.

Жерелом всеї енерґії на землї се тепло сонця; але є тепло ще сильнїйше, за сонїшне тепло, а то любов — тепло людського серця; воно дужше від тепла сонця, бо впливає і тодї, коли згасне саме жерело тепла. Коли віра без дїл мертва, так мертве і слово без любови. Тільки та любов, яка примушує людину не тільки розумом визнавати відому ідею, але переймає і все єство людини, приневолюючи її і душу свою погубити за неї, тільки така любов дає невмирущий огонь словам.

Всї моменти з житя Ісуса Христа се мов сонце сїяючі образи любови. Відходячи на небо, Спаситель передав св. Петрови найвисший уряд учителя-проповідника тільки під умовою любови. „Симоне, чи ти любиш мене?“ Тими самими словами звертаєсь Ісус Христос до кождого проповідника, коли передає йому проповідничий уряд. Длятого ціле личне приготованє проповідника мусить прямувати до того, щоби він міг щиро відповісти: „Господи, Ти вѣси, яко люблю Тя“ [3]).

Яка се має бути любов, говорить устами ученика любови св. Письмо: „Дїти, не любіть словами, а дїлом і правдою“. Така любов перебиває всї перешкоди і взнесе проповідника так високо, як взнесла апостола любови св. Івана. Любов є двояка: любов Бога і ближнього. Вони обі відбивають ся сильно в проповіди того, що їх має. Проповідник буде любити ближних тому, бо бачить в них твір Божої всемогучости, братів відкуплених кровю Христа. Він не буде проте зважати на

---

[1]) Nic. Schleiniger: Das Kirch. Predigtamt, ст. 58.
[2]) I Кор. XIII., 1.
[3]) Ів. XXI., 15., 17.

їх стан, він буде говорити до душ „християнських", в яких „нема раба ні свобідного". Його старанє о їх душі буде супроти всїх однакове. Він не буде в проповіди збувати простий нарід кількома картаючими словами але буде давати однакову поживу як для душ простих, людий, так і панів, хиба що форми ужиє для кождого стану иншої, йому відповідної. Всїм буде подавати евангельську потїху, всїх буде уважати радше добрими, як злими. Може нераз проповідник в однім або другім випадку зразити ся, але будучи Божим чоловіком, що любить ближнього, не буде свого жалю переливати на всїх. Божий проповідник буде з щирістю і без облуди приступати до дїла проповідництва. Він тїшить ся, коли бачить, що люди сповняють Божу волю і противно сумує, коли бачить, як люди Божі заповіди переступають. Між ним а вірними повстає духова звязь. Божий проповідник спочуває з вірними в їх болях як душі, так і тїла. Душевні терпіня буде старати ся усунути. З найбільшою любовю і охотою буде служити сумуючим радами, як в проповіди, так і поза проповідию. Люблячий проповідник навіть коли картає, то заховує міру і рівночасно з картанєм подає потїху і розраду. Він не накинеть ся нїколи з гнївом, у його серцю не буде нїколи бажаня пімсти, бо любов бажає одної тільки поправи. Його наставленє буде справедливе. Він буде проповідати не тільки про гріх та пекло, але також про Боже милосердє та про готовість Бога прощати кождому блудному синови. Божий проповідник є вирозумілий для душі, він відчує її потреби нераз і без слова із сторони вірного. Кромі того він і хорого не оставить без потїхи.

Також потреби тїла вірних не будуть Божому проповідникови байдужими. Він покаже дбайливість о їх здоровлє, споможе їх в нуждї, заопікуєть ся сиротами. Се практичне милосердє не трудно сповняти нашому жонатому духовенству при помочи жінки.

5. Пятою прикметою доброго проповідника, як Божого чоловіка, се примірність його житя. Живий примір християнського житя більше нераз говорить, як сама проповідь. Сей, що хоче бути світлом і солию для світа, мусить бути неначе тим зеркалом, в котрім відбиваєть ся житє з закону.

Маючи на увазї наше жонате духовенство, слід піднести, що безуслівним обовязком Божого чоловіка є те, щоби його супруже житє голосило правду. В супружю священика повинні вірні бачити практичне примінене слів св. Павла: „Мужіе, любите своя жены, якоже и Хрістосъ возлюби Церковь“[1]) та других слів: „Жены своимъ мужемъ повинуйте ся“[2]). Божий проповідник дасть в сїм зглядї найлїпшу проповідь свого житя. А жінка, доповняючи другу часть приказу апостола, спільно поможе мужови проповідати в так пекучій нинї справі, як справа католицького супружя, та в справі, яка вже і у нас не є чужа, еманципації жіноцтва.

Спільна родинна молитва, що випливає з взаїмного бажаня і стараня о спасенє душ, се також мовчалива проповідь практичного житя.

Проповідник се око парохії. Коли він бажає мати успіх із своїх проповідий, то мусить бути добрим взором, з якого брали би собі примір вірні. Проповідник мусить старати ся конечно о те, щоби до нього не можна було віднести слів Христа звернених до фарисеїв: „Що вони приказують, се заховуйте і робіть, але дїл їх не наслїдуйте“[3]). Злий примір се найлїпша проповідь проти проповідника, а тим самим проти голошених ним засад.

6. Шестою прикметою доброго проповідника се п о к о р а, яку можна уважати підставою духового житя. У кого нема сеї підстави евангельського житя, той працює проти духа Церкви[4]). Праця такого проповідника не принесе жадного хісна, а противно шкоду. Без покори і любови нікого не направимо, а можемо тільки зіпсувати й зразити. Коли слухачі зауважають у проповідника гордість, то приступ його слів до сердець слухачів вже загороджений. Гордий замінюєть ся легко в пристрастного, котрий не терпить чужої думки, в котрім не знайдеш людяности і вирозумілости. Додаймо до того, що гордий не може числити на благословенство Боже для своїх слів, бо „гордим Господь проти-

---

[1]) Єф. V, 25.
[2]) Єф. V., 22.
[3]) Мат. XXIII., 3.
[4]) Pr. A. M. Micheletti: De pastore animarum, ст. 2.

вить ся". Гордий проповідник ставить свою амбіцію висше волї Божої; він хоч пізнав правду, то помимо того не жиє після неї, тому проклін спадає на нього. Наслїдок сього такий, що слова гордого проповідника не знаходять віри у слухачів. Вони бачать в нім не покірного апостола, а гордого фарисея. Його слова се бездушна мідь звеняча. Противно, де покора у проповідника, там мудрість[1] Божа, як се читаємо в книзї приповідок: Спічну на покірнім, спокійнім, що боїть ся слів моїх"[2]). Приміром покірного проповідника се Христос, котрий сказав: „Иже аще хощетъ въ васъ быти первый, буди вамъ рабъ"[3]). „Научите ся отъ мене, яко кротокъ єсмь и смиренъ сердцемъ"[4]). „Азъ чту Отца моєго — ѧзъ же не ищу славы моєя"[5]). При кінци своєї дїяльности в своїй пречудній пращальній бесїдї говорить Спаситель: „Азъ прославихъ Тя на земли, дѣло, совершихъ, яже далъ єси мнѣ да сотворю"[6]). А про цїле Його житє і науку говорить св. Письмо: „Но себе умалилъ"[7]). Коли апостоли урадовані великими успіхами своєї працї, своєї першої проповіди, закликали до Ісуса: „Господи і чорти піддають ся нам в твоїм імени", відізвав ся до них Спаситель тими словами: „Видѣхъ сатану яку молнію съ небесе спадша"[8]). Він бачив, як дїявол утїкав перед їх дїлом, але Він пригадав їм, що Люципер через свою гордість злетїв з престола неба в неволю тьми. Остерігаючий примір для проповідників, світочів Христових.

Хто зглянїйше і покірнїйше приказує, сього радше слухаємо[9]). Зрештою чоловік не має чого бути гордим, бо він завідує надприродними скарбами, які безумовно і даром походять від Бога, а проповідник з св. Павлом може сказати: „похвалю ся своєю немічю". А св. Ів. Золотоустий говорить: „Нема нїчого в світї, що більше мало би сили, як

[1]) Прип. XV., 25.
[2]) Прип. XI., 2.
[3]) Мат. XX., 27.
[4]) Мат. XI., 29.
[5]) Ів. VIII., 49., 50.
[6]) Ів. XVII., 4.
[7]) Филип. II., 7.
[8]) Лук. X., 17., 18.
[9]) Micheletti, ст. 4.

покора: вона сильнійша і тривкійша, чим скала, твердша чим діямант; вона більший дає нам захист, чим міста, кріпости, вежі і вали, вона хоронить нас перед усіми нападами діявола. Вона є противником гордости, що передає нас як добичу першому ліпшому ворогови, лекше розбиває нас як миляну баньку, скорше нас розриває, як павутинє, хутше нас розносить, як дим. Тож щаслив вже в тім житю чоловік, що станув на тривкій основі покори, бо він знайшов спокій вже тут, а щастє вічне запевнить собі в небі" [1]). Розумієть ся, що покора проповідника мусить бути зазначена практичним житєм, а не тільки обмежати ся на словах. До правдивої покори приходить ся через розважанє своєї немочи і небезпеки попасти в гріх. Неудачі в проповідничім уряді мусить проповідник скорше собі самому приписувати, чим недостаточним заходам парохіян около своїх душ. Покірний проповідник буде мати поважанє для вірних і буде узнавати в них людське достоїнство. Особливо не сміє він утотожнювати уряду священика - проповідника з своєю особою. Достоїнство священика треба піднести, але не свою особу. Се відносить ся до внутрішних черт покори. Внішно повинен проповідник як в одежі, так і в цілім житю та уряджeню заховати приличну скромність.

7. Перейдемо тепер до семої чесноти проповідника, а се до терпеливости. Християнське житє се одна борба, якою „здобуваємо собі насильно Боже царство" після слів Письма. Св. апостол Павло напоминає: „Но во всемъ представляюще себе якоже Божія слуги, въ терпѣніи мнозѣ" [2]). А в І. посланю до Солунян: „Долготерпите ко всѣмъ" [3]). Вкінци в посланю до жидів: „Терпѣнія бо имате потребу" [4]).

Тут на першім місци треба взяти щастє і нещастє. Проповідник, чоловік Божий, мусить показати практично легковаженє річий сього світа, і практично ввести засаду: „Бог дав, Бог взяв, нехай імя його буде благословенне". Будуючо певно не впливає на парохіян,

---

[1]) Гом. посл. до Рим. 12., 3. (IV. 476.).
[2]) II. Кор. VI., 4.
[3]) V., 14.
[4]) X., 36.

коли проповідник побивавби ся в спосіб недостойний вже доброго християнина, а не то слуги Божого, за утратою якоїсь дочасної річи, а навіть при втраті дорогих осіб мусить заховати міру в смутку.

Дальше важна річ для проповідника не давати ся руководити хвилевим порушеням, особливо в відношеню до парохіян, бо сї не обовязані примінювати ся до химер свого проповідника. Сьому може зарадити тільки терпеливість. Проповідник без терпеливости, се тіло без розумної душі, се корабель без керми. Причину і нагоду до оказаня терпеливости може дати проповідникови противна думка парохіян, до котрих проповідає. Проповідник мусить з супокоєм і терпеливістю річево виложити свої докази, що промовляють за його думкою. Як в иншім поступованю, так і в проповіданю терпеливість зєднає йому скоро людий. Терпеливість прощає провини підчиненим, а через те, як приміром християнської досконалости уймає собі їх. Терпеливий проповідник буде в евангельскім дусї уляглий своїм настоятелям, але ніколи підлестний. Зате свою терпеливість супроти инших окаже ввічливістю, але не фаміліярністю, терпеливість се знак доброго зрозуміня через проповідника людської природи, зрозуміня, так конечного для пастиря душ. Терпеливий проповідник не забуде, що людській природі годі взнести ся до досконалости ангелів; противно, він знаючи неміч і свою і своїх слухачів, буде безустанно звертати ся з упованєм до Бога. Терпеливий проповідник буде з витревалістю голосити Евангеліє, бо знає, що його уряд є з волї Бога, а він сам — немічний. Боже слово буде він голосити з радістю, бо терпеливість буде нормувати ціле його житє.

8. Осьмою прикметою Божого проповідника се відвага, особливо відвага християнська, де йде про бережене Божої слави. Взором тут Христос, що не вагав ся ужити навіть сили, щоби прогнати тих, які обезсвячували Божий дім. Відважний проповідник не завагаєть ся виступити і проти сильних сього світа, коли йде про Божу славу, боронити прав Церкви, святости супружа та инших справ, на які тепер настають вороги. Він відважно, але обережно виступить проти явних і деморалїзуючих пороків навіть світської власти.

Розумієть ся, він нікого не обидить; памятаючи на любов ближнього, буде поступати після засади: Sortiter in re, suaviter in modo"[1]).

Щоби проповідник міг відважно виступати на проповідници, треба, щоби не був обдовжений, щоби не займав ся грошевими інтересами, щоби не вмішував ся в політичні спори, не анґажував ся занадто в якій партії, бо Божий чоловік-проповідник не має бути для партії, але для всіх. Сюди можна віднести слова Томи Кемпійського: „Не захочуй проте проповіднику бажати сього, чого не вільно мати, не захочуй посідати сього, що може тебе спинити і позбавити внутрішної свободи... Коли твоя любов буде чиста і упорядкована, то не будуть тебе вязати річи"[2]).

2. Проповідник повинен бути просвіченим.

Побіч святости повинен проповідник відзначати ся також н а у к о ю, п р о с в і т о ю. Святість і образованє се два світла на небі священичого житя. Учитель без відповідної науки, а апостол без святссти се явище анормальне[3]). Проповідник має голосити Боже слово і то так, щоби невіруючих привести до віри, а віруючих в тій вірі утвердити і до християнського житя спонукати. А до такого діла конечно потрібні основні і богаті відомости. Відомости, що їх придбає собі проповідник, придбає не тільки для себе, але і для своїх слухачів. Противно, недостача власного знаня стаєсь причиною, що і слухачі не мають належного духового корму. Длятого то св. Письмо дуже часто напоминає проповідників, щоби віддавали ся науці, а передовсім науці богословя. Апостол Павло прим. каже: „Въ сихъ (чтеніи, ученіи, утѣшеніи) поучай ся, въ сихъ пребывай, да преспѣяніє твоє явлено будетъ во всѣхъ"[4]). А в другім листі до Тимотея: „Фелонъ, єгоже оставихъ въ Троадѣ у Карпа, грядый принеси и книги паче же кожаныя"[5]). З сього видно, що апостол помимо своїх вис-

[1]) Micheletti, ст. 56.
[2]) О наслід. Христа, кн. III, гл. III.
[3]) Ks. Markiewicz. O wymowie kaznodziejskiej, ст. 111.
[4]) I. Тим. IV, 15.
[5]) II. Тим. IV, 13.

ших обявлень віддавав ся безнастанному читаню поучаючих книжок. А в листі до Коринтіян читаємо: „Аще ли кто не разумѣєтъ (с. є. Божих судів), да не разумѣваєтъ (с. є. воно вийде йому тільки на шкоду)“[1]).

Передовсім повинен проповідник студіювати св. Письмо. Між всіми книжками св. Письмо є найпершою і найповажнійшою, а з окрема для проповідника найпотрібнійшою і найкориснійшою книжкою. Вона не тільки містить в собі значну часть християнської науки, але й кожде її реченє має повагу Божого слова. Через те обовязком проповідника св. Письмо щоденно читати, студіювати й розважати. Священик, що не знає св. Письма, що не є перенятий духом його, не буде ніколи добрим проповідником. Проповідник, що студіює св. Письмо, пізнає ліпше значінє й вагу поодиноких біблійних місць, дух його набере біблійного напряму, що не позволить йому запускатись в подробиці, які роблять проповідь мішаниною важних і маловажних річий, такий проповідник не знайдесь ніколи в клопоті, коли в часї проповіди заведе його память. Він порадить собі так, що з відомих біблійних місць наведе одно відповідне до свого предмету і пояснить його.

Студіювати св. Письмо можна, річ природна, тільки з видань апробованих католицькою Церквою і заосмотрених коментарами. Цитувати св. Письмо на проповідях треба дословно і в церковно-славяньскім тексті, поясняючи зараз менше зрозуміл слова по українськи.

Побіч св. Письма мусить бути проповідник добре обзнакомлений з догматикою і моральною[2]). Сї уміетности мусить проповідник не тільки мати завсїгди в свіжій памяти, але й помножувати їх через дальше студіованє. Се є особливим знаком поверховности людського духа — говорить Юнґман[3]) — коли дехто думає, що аби говорити або писати для люду, до сього не треба основної науки. Властива ціль наукового богословя лежить якраз в тім, щоби воно служило надприродному житю і християнству, отже в першій мірі

---

[1]) Кор. XIV, 38.

[2]) Nikolaus Schleiniger, Die Bildung des jungen Predigers, Freiburg, 1898, ст. 179 сл. — Обширнійше обговорює сю тему автор в творі: Das kirchliche Predigtamt, ст. 71—197.

[3]) Theorie d. geist. Beredsamkeit, ст. 469.

людови, як і школа взагалі не має права істнованя, коли не працює для житя. З доґматикою та моральною вяжеть ся аскетика с. є. практика християнського житя. Аскетична література є для проповідника обильним жерелом спасенних думок.

Дальшим предметом студій проповідника повинні бути рішеня Апостольської Столиці і вселенських соборів. Сї рішеня не тільки містять в собі церковне передане, але також, на підставі тогож переданя, автентичне пояснене св. Письма і богато правд, про які св. Письмо або цілком не згадує, або тільки на них натякає; вони заключають в собі також обильне жерело правил християнського житя.

Для голошеня Божого слова преважне значінє мають письма св. Отцїв. Сї мужі є свідками обявленя, їх письма є для проповідників найкрасшим взором і богатим жерелом думок, які можна з хісном ужити в проповіди. Не читати проте св. Отцїв, се для католицького проповідника справдї негідне[1]). Між св Отцями перше місце для проповідника повинен займати св. Іван Золотоустий, сей найбільший проповідник християнства. З його творів треба передовсїм поручити гомілії до евангелия св. Матея, до листів до Римлян, Коринтіян, Ефезійців і Филиписеїв та до псальмів. Не меншу вагу мають і инші твори св. Івана Золотоустого, які відзначають ся популярністю, живістю, практичністю, чутєм, наглядністю та майстерним використанєм св. Письма. По св. Івані Золотоустім заслугує на поручене проповідникам передовсїм св. Августин.

Важним предметом студій, передовсїм для священика східного обряду, се літурґічні книги. Велика частина того, що вони містять, складаєть ся з слів св. Письма, з молитов і гимнів, уложених святими мужами в дусї св. Письма і одобрених Церквою. З жадного иншого жерела не можна так докладно пізнати духа і значіня поодиноких свят та святих часів, як саме з літурґічних книг.

Кажемо, що студіювати свої літурґічні книги повинні передовсїм священики східного обряду. Се головно длятого, бо в наших літурґічних книгах маємо цілу

[1]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 45.

апольоґію нашої католицької Церкви супроти так зв. православних, котрі уживають тих самих літурґічних книг, що й ми. Звісно, що св. Йосафат Кунцевич уживав до своїх апольоґетичних проповідий передовсім літургічних книг[1]).

Природні науки не повинні бути рівнож чужими для проповідника. Проявами природи дуже гарно прим. показати Божі прикмети. Видимий світ се книга, з котрої пізнаємо Божу величність, всемогучість, мудрість, красу і доброту, се книга, що наводить нас до величаня Сотворителя. Простий чоловік не має стільки образованя, щоби сам міг відкрити Бога в проявах природи. У сім мусить йому конечно помочи проповідник. Сам Спаситель, а за Ним і св. Отці використовують часто природознавство у своїх науках.

І льоґіку мусить знати проповідник, бо само нагромадженє матеріялу не вистарчає ще до виготовленя доброї проповіди. Треба також уміти той матеріял відповідно розділити і упорядкувати. Тут потрібне конечно образованє, наука і вправа. Проповідник мусить в тій цїли призвичаїти свій розум до льоґічного думаня, у чім вельми помічним буде йому знанє льоґіки.

Завданєм бесїдника взагалї викликати у своїх слухачів свобідне рішенє волї. „Бесїдник хоче, щоби слухач хотів те, що він (бесїдник) у нього бажає осягнути"[2]). Завданєм духовного бесїдника так виложити правди обявленя, щоби його виклад був в силї викликати у слухачів свобідне стремлїнє до надприродного добра с. є. до спасеня душі. В тій цїли потребує проповідник знати психольоґію, котра навчить його, як має він переконувати розум, як впливати на волю, як викликувати відповідні афекти, яких уживати понук і т. д.

До оживленя проповіди, до поясненя голошених у ній деяких думок та задля заохоти слухачів до християнського житя, можна дуже добре ужити подій з теперішности або з минувшости. В першій мірі надають ся сюди події з житя святих (але тільки історично певні, а не видумані й фантастичні), а відтак відповідні мо-

---

[1]) O. Alfons Guepin, Żywot św. Jozafata Kuncewicza, Lwów, 1885, ст. 137 і сл.

[2]) Dr. Ude, Wie bilde ich mich zum Redner aus, ст. 8.

менти з історії християнської Церкви і з історії світської. Більшу вагу слід класти на історію новійшу і історію рідного краю. Історію отже повинен священик читати не тільки для розривки, але й для цїли свого проповідничого уряду.

Також з красним письменством повинен бути проповідник обзнакомлений, передовсїм з клясичними творами европейської і своєї рідної лїтератури. З них навчить ся проповідник гарного стилю, добірного вислову, з новійших творів пізнає духа свого часу, пізнає неодно, що йому придасть ся відтак в проповіди. Се хосенне головно для міських проповідників, що між слухачами мають також інтелїґенцію.

Важним жерелом, з котрого проповідник може богато дечого зачерпнути для свого уряду се житє. Проповідник повинен розважати передовсїм історію свого власного житя, нагадуючи собі всьо, що на нього вплинуло корисно або шкідливо, від найранїйшої молодости аж доси. Вже та сама студія над собою і над дотеперішним житєм стане навіть для молодого священика жерелом многих правд з досвіду, які опісля подадуть йому більше або менше вартний матеріял до його проповідничого уряду[1]). Кромі того повинен проповідник студіювати також житє инших людий, а знамениту до сього нагоду має в сповідальници, при відвідуваню хорих, в школї і в розмові з поодинокими людьми.

Само собою розуміє ть ся, що проповідник повинен знати також твори своїх чільнїйших попередників, повинен знати історію проповідництва. Історія проповіди — як каже Амберґер[2]) — дає можність не тільки осудити проповіди і подібні їм письма, які до нас дійшли, але головно спосіб, ревність, силу і наслїдки голошеня Божого слова в Церкві попередними столїтями.

Церковне проповідництво стояло в тісній звязи з обставинами, в яких Церква знаходила ся і длятого можемо його історію поділити на три доби: 1) на добу від початку християнства до часів св. Григорія Великого, або так звану золоту добу проповідництва (до р. 604);

---

[1]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 49.
[2]) Pastoraltheologie, ст. 24.

2) на добу від св. Григорія В. до Тридентського Собору і 3) на добу від Тридентського Собору до наших часів.

В першій добі проповідано правильно при кождій св. Літургії. Проповідали звичайно епископи, в їх заступстві священики, а виїмково також діякони. Проповідь слїдувала зараз по прочитаню уступу з Евангелия.

Першими проповідниками були апостоли, між котрими визначав ся передовсїм св. Павло. По апостолах ідуть Отцї апостольські, а між ними передовсїм св. Климентій Римський і св. Юстин. По апостольських Отцях визначнійшими проповідниками були: Тертулїян, Мініцій Фелїкс, св. Кіпріян, св. Климентій Александрійський і Оріґен.

Тепер слїдує властива золота доба проповідництва. На сході уважають ся найбільшими проповідниками: св. Атаназій, св. Ефрем, св. Василій Великий, св. Григорій Нїсейський, св. Кирил Єрусалимський, св. Макарій Великий, св. Епіфаній, св. Кирило Александрійський і инші. Перше однак місце між сими великими проповідниками належить ся св. Іванови Золотоустому.

Золоту добу на заходї отвирає св. Ляктанцій. Найбільші проповідники західної Церкви у тій добі се: св. Амврозій, св. Єронїм, св. Августин, св. Лев Великий, св. Петро Хризольоґ і св. Григорій Великий.

Друга доба хрістіянського проповідництва зачинаєть ся зразу упадком. Важнійшими східними проповідниками в сїм часї уважають ся: Іван Климак, Софроній Єрусалимський, Максим Мученик, св. Іван Дамаскин і св. Теодор Студит. На заходї (час гомілїяріїв) вславили ся: Ізидор Севільський, Ільдефонс з Толєдо, Петро Даміянї, Беда Преподобний, Воніфатій, Рабан Мавріїський і инші.

З кінцем XI. столїтя настають для проповідництва на заходї красші часи (схолястика), а розпочинає їх св. Бернард. Сюди належать: св. Франц з Ассізі, св. Роберт, св. Домінїк, св. Тома з Аквіну, св. Банавентура, Бертольд з Регенсбурга, Анзельм з Кантербури, Іван з Салїсбури, Петро з Сель, Петро з Бльоа, Іннокентій III. і Альберт Великий.

На сході проповідництво дальше в упадку.

Від половини XIV. століття настає цілковитий занепад проповіди. З сього часу навести можна хиба тільки містика Тавлєра, св. Тому Кемпійського та Івана Капістрана.

З Тридентським Собором починаєсь проповідництво підносити з упадку. Велику заслугу в сім зглядї положив св. Карло Боромейський. З сеї доби важнїйші проповідники отсї: св. Франц Салїйський, Петро Скарга, Петро Канїзій, Павло Сенєрі, Боссюе, Бурдалю, Фенельон, Масільон, Гунольт, Шнайдер, Ґреч, Гіршер, Ферстер і инші.

Українські проповідники: св. Теодозій, Кирило Турівський † 1183 (Бесїди на празники Господські), Митрополит Іляріон † 1068 (Бесїда о законї і благодати, Похвальна бесїда в память князя Володимира і Правила моральности); Іпатій Потїй, Рагоза, св. Иосафат Кунцевич, Мелетій Смотрицький і Лев Кишка. З найновійших: Ганкевич, Д-р Іван Бартошевський і Т. Савойка.

3. Проповідник повинен бути тактовним.

Нехай проповідник має всї прикмети вимагані від нього, як від християнського проповідника, та коли не буде відзначати ся т а к т о м, себто проворною приличністю і оглядністю, всї зусиля його будуть безуспішні. Нераз навіть один нетакт, одно якесь нерозважне слово, попсує, знївечить довголїтну, хочби і найревнїйшу працю проповідника.

Тактовний проповідник буде передовсїм уважати на те, щоби проповідаючи Боже слово і укріпляючи сим поученєм у вірі одних слухачів, рівночасно не збуджував непотрібних сумнївів у других. Се може легко стати ся при проповідях доґматичних, коли необережний проповідник хотївби деякі правди віри, прим. істнованє Бога або божество Христа доказати посередно. Щоби отже оминути всякого згіршеня, повинен проповідник вистерігати ся навіть позору якихнебудь сумнївів що до правовірности своїх слухачів; він повинен виходити завсїгди з позитивної точки погляду.

Так само не повинен нїколи проповідник висказувати головної думки в формі посередній, а завсїгди

в безпосередній. Не скаже отже: „Докажу вам, що Ісус Христос є в Найсв. Євхаристії правдиво присутний“. Проповідник повинен вийти радше з точки погляду Божої любови, мудрости і т. д. і говорити більше менше так: Любов приятеля пізнаємо після великости жертви, до якої він спосібний. Щож можна в тім зглядї з Ісусом Христом порівнати? Щож є більшого над се, що Він нам в тій Тайнї подарував? Він Самого Себе дає нам...“ і т. д. Тепер вже можна розвинути всї доґматичні докази.

Як головна думка, так і ті докази мусять бути наведені безпосередно. Замість прим. посередно доказувати, що слова „Сіє єсть Тѣло моє“ треба брати в властивім змислї, починаю знов від понятя любови і говорю: „Так дуже залежало Господу Богу на тім, щоби нас упевнити о Його непонятій любови, що Він виразно заявляє: „Сіє єсть Тѣло моє...“.

Із сказаного видно також, як можна усунути закиди і сумнїви, не згадуючи навіть виразно про них. Ті закиди чи сумнїви просто упереджаємо, даючи цїлковиту їх розвязку в яснім розвиненю самих доказів, а відтак тексти з св. Письма і св. Отцїв, котрих уживаєть ся як закиди, вплїтаємо в природний спосіб в розвязку і додаємо до доказів.

При пояснюваню моральних правд треба уникати невідповідних представлень. Моральні науки, які для одної части слухачів є пожиточні, можуть бути для другої части, при нетактовнім їх трактованю, дуже шкідливі. Необережний проповідник може научити неодного таких річий, про котрі сей передше не мав понятя: При таких отже викладах, як про гріх нечистоти, про нагоди до гріха, про гнїв і т. п. треба дуже уважати на склад своєї авдиторії. Зручний проповідник так мусить добирати слова, щоби для тих, котрих має на оці, був зрозумілий, а инших щоби не згіршив.

Такт вимагає дальше, щоби не скуплювати в однїй і тій самій проповіди за богато добрих наук, примінень і напімнень. І збіже, коли його за густо посїємо, не зійде.

Все треба заховати певну і мудру міру. Годї всьо добре нараз впровадити, годї всю дневну злобу нараз підносити.

Щоби зробити сильне вражінє, домагаєсь проповідничий такт, щоби всї особливші настрої слухачів, так само і всї особливші нагоди до зворушеня запримітити і старанно використати. Сюди належать переважно замітні приключеня, як прим. наглі випадки смерти, епідемічні недуги, пожежі, посуха, війна, голод і т. п., або побіда, врожай, основанє якогось добродїйного заведеня і т. п. Чи такий випадок взяти як предмет цїлої проповіди, чи тільки як інтеґральну її часть, тут рішає пастирська проворність. Св. Отцї і инші проповідники полишили нам дуже богато примірів, як треба узглядняти час та обставини. Так прим. св. Іван Золотоустий використовує до своїх проповідий судьбу евнуха Евтропія, релїґійні замішаня в Царгородї, свою власну судьбу перед і по вигнаню і т. д. Те саме робить св. Августин, св. Амврозій і инші.

Узглядняючи подібно настрій слухачів повинен проповідник порушувати дуже обережно всьо разяче і відтручуюче, як також те, що викликує неприємні спомини, а противно повинен як найстараннійше обробити і узглянити те, що в силї піднести добрий настрій.

Проповідник повинен оминати всьо те, з чого можна би заключати на недостачу у нього любови, або на терпкість, погорду чи нерозумну ревність. Се важне передовсїм при картанях і перестерогах. Треба в таких випадках говорити без всякої пересади і з якнайбільшою лагідністю. Треба рівнож вистерігатись всякої сторонничости і оминати навіть тїни несправедливости [1]). Само собою розумієсь, що наводити імена грішників, або навіть відповідні місцевости, се зовсїм не на місци [2]). Також повинен проповідник в таких випадках трактувати по можности всї стани однаково і рівночасно, щоби не викликувати до себе недовіря і не бути посудженим о сторонничість. Неприсутних не повинно ся без важної потреби нїколи картати.

Згадана лагідність і обережність проповідника не повинна однак доходити до надмірної злядности або

[1]) Dr. Jakob Herr: Praktischer Kursus der Homiletik, Paderborn 1913, ст. 72.

[2]) Nicolaus Schleiniger: Die Bildung des jungen Predigers, ст. 45.

боязни. Проти пороків і надужить треба завсїгди виступати з цїлою енерґією і неустрашимістю. Якраз в злуці строгости й лагідности лежить саме гомілєтичний такт. Св. Павло говорить про себе: „Быхъ немощнымъ яко немощенъ, да немощныя пріобрящу“ [1]), але до тих самих Коринтіян пише він: „Съ палицею ли пріиду къ вамъ или съ любовію и духомъ кратости“ [2]).

Чи проповідник в якімсь випадку має ужити строгости чи лагідности, се залежить від обставин часу, від характеру і настрою слухачів, від природи предмету, як і від того, чи упімненє або картанє висказує він щойно перший раз, чи вже вдруге повторює його; особливож однак залежить се від індивідуальности проповідника. Чим строгійше картаєть ся, тим більше треба уважати на проповідничу обережність, уникати пристрастности і пересади, а противно старатись завсїгди панувати над собою, заховати скромність, лагідність, а що найважнїйше — любов. Коли проповідник збиває закиди ворогів Церкви, не повинен нїколи позволяти собі на якінебудь обиджаючі натяки, на зїдливу іронію і на те всьо, що з достоїнством і святістю його характеру та з його післанництвом не дасть ся погодити. З окрема що до іронії слїд запримітити, що вона вже хочби длятого не надаєсь на проповідницю, бо простий нарід дуже часто зле її розуміє. Кромі того в іронії є завсїгди дещо глуму і погорди, а се менше або більше затирає вражінє тої поваги, якою повинна визначуватись проповідь.

Щоби правда подобалась, треба уникати всього, що зражує, що слухачів може якимсь способом відчужити і їх сильно діткнути. Проповідник не повинен також за часто втручувати в бесїду свою власну особу і звертати увагу більше на себе, як на предмет проповіди. Передовсїм молодий проповідник не повинен нїколи анї доброго анї злого про себе говорити. З другого боку непотрібно знов себе оправдувати та вперто переконувати слухачів про свою нїчевість і неспосібність достойно проповідати.

---

[1]) I. Кор. 9.

[2]) I. Кор. 4.

Потреба уникати прикрих вражінь жадає від проповідника також зручности в представлюваню річий чи подій понурих та сумних. І тут треба в великій мірі проповідничого такту. Проповідник не повинен анї за далеко заганятись, анї вражувати почувань слухачів, не повинен особливо анї правди обмежати, анї тим більше минатись з нею, або прикрашувати її.

Часом заходить потреба зложити слухачам якесь бажанє, слово подяки, признанє і т. п. Такої нагоди не треба нїколи залишати, але використати її в дусї Христової любови і пастирської проворности. При таких нагодах можна також удїлити слухачам якнайкрасші науки.

Як з одного боку треба всякі надужитя картати, так з другого боку добре і справедливо вірних, коли вони на се заслужили, деколи похвалити. Ся похвала однак не сміє бути нїколи надмірна, не сміє переходити в підхлїбство, кромі того не повинна бути вишукана, неприродна, штучна.

Проповідник при голошеню Божого слова не повинен взагалї нїколи забувати на святість місця, в якім знаходить ся і поваги сього місця не повинен нїколи нарушити. Він не сміє не памятати на те, що заступає самого Ісуса Христа і через те мусить заховати повагу як в змістї своєї проповіди, так і в її формі. З проповідницї не повинно впасти анї одно слово, яке могло би викликати у слухачів сміх. Анї жарти, анї дотепи, анї кпини на проповідницю не надають ся.

Повага проповідницї вимагає дальше, щоби проповідник вистерігав ся таких слів, що вважають ся згірдними, простацькими, брусоватими.

„Проповідник — говорить А. Штольц[1]) — повинен старати ся, щоби надати своїй мові такий природний і поважний характер, щоби вмить впала в очи ріжниця, яка заходить між духовною наукою а розмовою в щоденнім пожитю. Сього докаже проповідник головно в той спосіб, що живо перенесеть ся в Божу присутність, і то так підчас приготованя до проповіди, як і в часї виголосу. Поп. и те, читаючи частїйше св. Пи-

[1]) Гомілєтика, ст. 262.

сьмо Старого Завіта, зможе легко вправити ся в поєдинчім, краснім стилю".

Тактовний проповідник буде узглядняти завсїгди в проповіди свою личність, і буде говорити тільки те, що відповідає його спосібностям, його станови, вікови, відношеню до слухачів, його повазї і т. д. Не всякому випадає проповідати на всяку тему [1]).

Молодому проповідникови прим. ніяково голосити проповіди про супруже пожитє, про вихованє дїтий і т. п.

---

[1]) Nic. Schleiniger: Die Bildung des jungen Predigers, ст. 43.

II. ЧАСТЬ.

Прикмети проповіди.

1. Проповідь повинна бути практична.

Проповідь, щоби була успішною, мусить бути практична, а практична буде вона тоді, коли успішно запобіжить потребам християнського житя, чи то внутрішного, чи зверхного, або иншими словами, коли поширить у слухачів пізнанє Ісуса Христа, коли заохотить їх до наслідуваня Його Божого житя, коли вщіпить в їх серця любов Бога, яка проявляєть ся в заховуваню заповідий Божих[1]). Проповідь, що буде подавати науки чи ради неможливі до переведеня в житю, се не буде християнська проповідь, а хиба в найліпшім разї, як говорить справедливо Штольц[2]), майстерською мовою, подібною до того стебла, що вистрілило високо в гору, а в його колосї замість зерна сама лушпина.

Яку ціль перед очима мусить мати завсїгди проповідник в своїй проповіди, про се говорить Римський Катехизм ось так: „Всї зусиля, вся праця і стремлїня священика в душпастирстві мусять бути звернені на означену ціль, і через те на дві передовсім точки повинен

---

[1]) J. Jungman: Theorie d. g. Beredsamkeit, ст. 75.
[2]) Гомілєтика, ст. 263.

він звертати увагу. По перше, що вся мудрість христіянина заключена в отсій основній правді, або радше, як говорить наш Спаситель: „В тім є житє вічне, щоби пізнати Тебе, одного правдивого Бога, і Того, що Ти післав, Ісуса Христа". Через те мусить проповідник над тим працювати, щоби христіяни з цілого серця бажали пізнати Розпятого Ісуса Христа, щоби були сильно переконані та вірили з цілої душі в найбільшій покорі, що ніякого иншого імени люди не мають під небом, котре могло би їх ущасливити, бо воно є прощенєм наших гріхів. По друге повинен душпастир учити, що христіянин не повинен переводити свого житя в лінивій бездїльности, але мусить так поступати, як поступав Христос, мусить з цілою ревністю управляти праведність, страх Божий, вірність, любов, лагідність..." [1]).

Щоби проповідь була практична, проповідник мусить узглядннити п р е д м е т кождоразової проповіди; ц і л ь, яку хоче через неї осягнути; мусить уважати на належне її п е р е в е д е н є і вкінци проповідник мусить мати знанє с в і т а і л ю д и й.

1. Не може бути завданєм практичної проповіди те завданє, яке ставить собі научне богословє. Воно має на цїли виключно теоретично пояснити і означити поодинокі точки церковної науки, оборонити їх перед закидами та збити противні їм блуди. Зате проповідь повинна бути поучаючою і заохочуючою. Її предметом не може бути пр. розумованє над знанєм Бога, над призначенєм, над природою ангелів, над спором в науцї про успішність дїйствуючої ласки і т. п.

Правилом отже для проповідника, коли хоче практично проповідати, є: він не повинен в осудї про важність поодиноких правд підлягати впливови школи; він має сей вплив якнайстараннїйше оминати, бо богато питань, що є предметом научного богословя, не має безпосередного значіня для христіянського практичного житя [2]).

З сього не виходить однак, що вже не треба знати того богословя. Противно. Якраз длятого, щоби по-

---

[1]) Catechismus Rom. Praef. n. 10.

[2]) J. Jungman: Theorie d. geist. Beredsamkeit, ст. 76.

дати народови Слово Боже добре і правдиво, треба основно знати богословє.

Для приміру пригляньмо ся науці про Божі прикмети. Доґматика застановляєть ся над ними спекулятивно, розбирає їх самих в собі, означує їх взаїмне відношенє та спосіб, яким обявляють ся світови, людям. Не може такий предмет, зглядно такий спосіб трактованя того предмету бути відповідний для практичної проповіди. Вона представить ті прикмети так, щоби кожда з них дала якусь науку чоловікови та вказівки для його морального житя. І так: Божа всемогучість повинна розбудити покору і упованє; Божа мудрість терпеливе зношенє Його допустів; величність — почесть при молитві і богослуженю; святість — старанє устеречи ся і перед легкими гріхами; справедливість — боязнь і совісність, щоби і Бога не образити і чоловікови не зробити кривди; всевідучість — щоби ми жили по Божому як внутрішно, так і вні́шно, бо Бог безнастанно глядить на кождого; Божа доброта повинна спонукати нас до наслідуваня Його в жичливости та милосердю зглядом ближних і т. д. Тільки таке представленє того предмету, котре викличе у слухачів ті згадані почуваня і постанови, буде практичне.

Або наука про спасенє. Не буде практична проповідь розводитись над доказами, що Ісус Христос є обіцяним Спасителем або над правдивістю людської природи в Христі, або над нероздільною сполукою обох природ. Вона представить ту основну правду, що Ісус Христос се Син Божий, а з неї виведе практичні заключеня, як: вдячність для Ісуса, упованє на Нього, пізнанє значіня діла спасеня і користанє з нього, розбудженє почутя гідности християнина і т. д. [1]).

Вже сама Церква неначе вибрала ті найважнійші реліґійні правди, що найбільше відповідають потребам людської природи і християнського житя, установляючи церковний рік, с. є. свята і „святочні часи“, які рік річно повторюють ся, та відповідаючі тим святам літурґічні приписи. Вони заслугують на те, щоби проповідник звернув на них свою увагу та попрацював над тим, щоби дати вірним можність поглубляти в собі що-раз

[1]) J. Jungmann: Theorie d. g. Beredsamkeit, ст. 76 і сл.

більше ті основні правди, звязані з сими святами. Проповідник отже повинен узглядняти, о скільки се можливо, свято або церковний час, на який припадає проповідь. Предмет слїд так вибрати, щоби відповідав духови свята чи богослуженя того дня. Не конечно брати самого тексту Евангелия за предмет, бо і в инших частях богослуженя унагляднена суть свята і то нераз лїпше, як в Евангелию. В тій цїли повинен проповідник познакомити ся також докладно з церковним роком та з обрядами.

Та обявлена наука не вичерпуєть ся святами, які й Церква не установила тільки в тій цїли, щоби дати проповідникам тему до проповідий. Христіянська наука далеко обширнїйша Також потреби та обставини слухачів не все і не всюди ті самі, не однакові їх нагоди до гріха, не однакові покуси, що відводять від доброго. Тому й Церква не може поставити одного правила для всїх проповідників, яке вказувало би їм, про що мають говорити. Проповідник повинен узглянити обставини і відносини своїх кождоразових слухачів, як також стан їх внутрішного житя та старати ся на кождий раз вибирати з области христіянської віри такі правди, котрі відповідають найлїпше хвилевим потребам його слухачів.

2. Друга умова практичности проповіди се докладне означенє цїли, яку хоче проповідник тою проповідю осягнути. Часто буває, що проповідники переводять нераз на проповідници навіть дуже практичні теми в спосіб дуже непрактичний. Причина сього в тім, що проповіди недостає як-раз названої нами щойно умови. Одні мають і правдї означену надприродну цїль, але побіч неї також якісь инші, особисті цїли, особисті згляди, котрі може більше лежать їм на серцю, як та перша цїль. Другі знов забувають зараз по вступі на ту практичну цїль, а треті здаєть ся не прийшли до пізнаня, що в кождій проповіди мусить бути означена цїль і що вона мусить кермувати проповідю від самого початку до кінця.[1])

Тому мусить проповідник передовсїм знати, чого він хоче, с. є., яким потребам і вимогам христіянського

---

[1]) J. Jungmann: Theorie d. g. Beredsamkeit ст. 81.

житя наміряє запобічи, і який має бути наслїдок, яке ділане його бесїди. Ся цїль повинна через увесь час проповіди стояти перед очима проповідника. До неї має він примінювати кождий зворот, кождий висказ. Цїла проповідь має бути тільки одним середником до осягненя тої цїли. А кожда праця, яка не має цїли, є безпредметова, нерозумна, без хісна. Коли проповідник не знає, що задумує якоюсь проповідю осягнути, то й не буде знати, що з цїлої матерії має сказати, а що залишити. Він буде говорити такі річи, котрі для теми не мають жадного значіня, або дуже мале, а залишить те, що найважнїйше. Замість проповіди, се буде балаканє без порядку, без звязи і проглядности. А така проповідь не може мати впливу на житє.

Річ природна, що таку цїль мусить означити проповідник ще заки забереть ся до виготовленя проповіди. Ся цїль не виходить з самої матерії, яку собі проповідник вибрав, бо один і той самий предмет можна обговорювати на ріжні способи, під ріжними зглядами. Так пр. в предметї про Найсв. Евхаристію можуть бути такі теми:

1) поученє слухачів про приготованє до св. Причастія;

2) поученє про користи св. Причастія;

3) поученє про побожність до св. Причастія;

4) поученє про св. Лїтурґію;

5) заохота до належної почести для Найсв. Тайни Евхаристії;

6) заохота до частого св. Причастія і т. п

3. Коли проповідник опанував вже цїль, до якої має стреміти його проповідь, то вже сам прийде до переконаня, що годї представляти обявлену науку тільки саму в собі, як се дїєть ся в школї, але треба узглядн ити її відношенє до людського житя. І се якраз має бути його дальшим завданєм — те відношенє якнайдокладнїйше представити і освідомити в нїм своїх слухачів. Сьому завданю відповість проповідник тодї, коли виведе з правди яку обговорює, певні заключеня, що мають примінене в поодиноких случаях, коли ті заключеня будуть відповідати обставинам, положеню, відносинам, настроєви, проявам внутрішного і внїшного житя слухачів. Він вкаже, як вони мають в сїм або дру-

гім случаю поступити, зверне увагу і викаже їм причини, які доводять до переступленя Божого закону та подасть середники, що поможуть в данім случаю встоятись перед покусою.

Ніяк однак не може проповідник полишити слухачам, щоби вони самі собі витягали ті заключеня, щоби самі примінювали загальні правди до себе і до своїх потреб. Вони не приходять до церкви, щоби напружати свій ум, а вже вистарчить для них, коли присвоять собі те, що подасть їм проповідник як вислїд своїх зусиль.

Не треба однак при практичних вказівках ставити слухачам пересадних моральних домагань. Хто жадає за богато, сей нічого не осягне. Менші успіхи будуть мати прим. такі вискази: „Ми маємо безнастанно думати про Бога", „ми мусимо зносити терпіня охотно і радо" і т. п., чим те саме, тільки без пересади: „Думайте часто, а особливо в хвилях покуси про Бога", „старайте ся кожде терпінє, кождий хрест зносити терпеливо і здаючи ся на Бога" і т. п.

На питанє: коли властиво уживати в проповіди тих практичних примінень, в котрій її части, буде зовсім влучна відповідь: місце для них в цілій проповіди, від початку до кінця. Тоді їх слїд підносити, коли є нагода, бо тільки в той спосіб викличеть ся у слухачів заінтересованє проповідю, і тоді тільки будуть мати ті практичні вказівки пожаданий успіх, коли будуть підношені рівномірно з теоретичними виводами. Наскрізь непрактичним булоби в одній части проповіди давати теоретичні поясненя, а доперва другу часть посвятити практичним заключеням. В такім випадку слухачі не мали би жадної практичної користи з тої першої части, а відтак і самі тільки вказівки разом нагромаджені не принесуть успіху, бо слухачі не мають вже перед очима тих моментів, що спонукували би їх до наслїдуваня і приміненя до тих вказівок та упімнень.

Не вистарчає вкінци раз тільки навести якісь практичні вказівки, а опісля ніколи вже до них не вертати. Згадати їх тільки раз на рік, се те саме, що й зовсім про них не згадувати. Коли вони мають мати успіх і дійсно спричинити поступ у духовім житю слухачів,

то проповідник мусить їх частійше повторювати. — Инакше не вбють ся вони в память слухачів і не викорінять блудів, які звичайно так глибоко запускають корінє в серцях людий. Може з того будуть і невдоволені трохи слухачі, та не треба на се оглядати ся. Як капля води вспіє вижолобити твердий камінь, так часте повторюванє практичних наук у проповідях здужає наклонити хочби яких непоправних до доброго житя, здужає переобразити цілу громаду.

Як середники до практичного переведеня теми подає Юнгман [1]) отсї три способи:

а) етичний опис,

б) етичний образ і

в) віртуальний діальог.

Отсим способам варто близше приглянути ся.

а) Щоби представити надприродну правду у її відношеню до житя, найліпше зробить проповідник, коли схарактеризує те житє, внутрішне і вніїшне, під моральним зглядом. Примір такого знаменитого опису знаходимо у св. Павла I. Кор. XIII. 4 і сл. Ось він: „Люби долготерпить, милосердствуетъ; люби не завидитъ, люби не превозносить ся, не гордитъ ся; ни безчинствуетъ, не исчеть своихъ си, не раздражаетъ ся, не мислитъ зла; не радуетъ ся о неправдѣ, радуеть ся же о истинѣ. Вся любитъ, всему вѣру емлетъ, вся уповаєтъ, вся терпитъ. Люби николиже отпадаетъ, аще же пророчестъ ся упразднятъ ся, аще ли языци умолкнутъ, аще разумъ испразднитъ ся“.

Іде отже в тім етичнім описї о те, щоби представити слухачам конкретно і згідно з дійснїстю поступованє або успособленє людий у відношеню до моральних норм, значить, їх добре або зле ділане, чесноти або гріхи. Треба проте зібрати всї подробиці, у яких проявляєть ся успособленє, спосіб думаня або намір людий або поодиноких осіб, чи в словах, чи в ділах, чи в залишеню, і сї черти зложити зручно у один наглядний образ.

Сей етичний опис мусить мати такі прикмети:

1) характеристика повинна бути вірна і правдива;

---

[1]) Theorie d. Beredsamkeit, ст. 95. і сл.

2) різка, с. є. вибирати тільки такі черти, котрі справді є властивістю того предмету, про який бесїда, і які його ясно та докладно знаменують. Знов що до першої прикмети, то виходить само з себе, що вона має бути вірна і правдива. Сей опис має бути з житя, а не з фантазії, має опирати ся на дійсности. А помимо того часто буває, що проповідники минають ся з сею прикметою у своїх описах і дають волю фантазії. Або занадто ідеалїзують, або знов представляють занадто в чорних красках. Такі екстреми се тільки рідкі виїмки. Більшість людий придержуєсь середини. Так також треба їх і представляти.

При сїм треба ще на одно уважати. Треба памятати, що такий етичний опис се те саме, що лїкарська діяґноза. Як сама діяґноза хорому не поможе, коли тільки на нїй поперестанемо, так не мати муть користи і ті описи, коли будуть виповняти цїлу проповідь. Їх не повинно бути за богато.

Не повинен проповідник уживати таких описів, які слухачам давалиби згіршенє. Передовсїм повинні бути ті описи христіянські, се є проповідник має завсїгди памятати на повагу проповідниці, на якій не може бути нїчо театрального або комедіянтського. В тих описах не має він пописувати ся своєю реторикою, але має показати слухачам, що говорить з серця, що йо о спонукує до того любов чесноти і ненависть до гріха.

б) Другий середник, що помагає до практичного переведеня теми се е т и ч н и й о б р а з, що тїсно вяжеть ся з попереднім. Ріжнить ся від нього тільки в тім, що представляє якийсь один індивідуальний характер або поступованє одної кляси людий, але не всесторонно і вичерпуючо, а тільки одну його черту. За примір може нам послужити такий опис у євангелиста Луки XVIII., 11—13.

в) Третий середник практичного переведеня теми се в і р т у а л ь н и й д і я л ь о ґ. Проповідь як така не є діяльогом, як прим. катехиза, бо говорить тільки проповідник, а инші слухають. Та і в проповіди можна ужити способу подібного до діяльоґу, який дійсно пособляє її практичности, а сей спосіб зветь ся віртуальним діяльоґом. Він лежить в зворотах, що піддержують

звязь між проповідником а слухачами. Прим. такі звороти: „Ви певно думаєте собі", „що сказалиби ви", „так думають люди, але я сказав би вам", „то правда, однак..." і т. п.

Практичність таких зворотів наглядна, бо і слухачі з більшим заінтересованєм слухають і сам спосіб представленя правди дуже через те стаєть ся приступний.

4. Годі проповідникови практично проповідати, коли він не знає людий і житя з його проявами і потребами, коли те житє понимає тільки односторонно і фальшиво. Основна студія людського серця і основне знанє світа отвирає проповідникови невичерпане жерело практичних думок. Проповідник, що не знає людий і світа, не може справедливо осудити дійсних людських відносин, його практичні вказівки будуть невідповідні, або занадто пересадні, або за невистарчаючі. Длятого не буде добрим, а головно практичним проповідником той, хто жиє відлюдком і замкненим сам в собі. Під сим зглядом в корисних знаходить ся обставинах наш жонатий священик, що має нагоду пізнати якнайкрасше правдиве людське житє. І справді досвід показує, що наше духовенство знає знаменито свій народ, знає його душу, його житє. Требаби тільки використовувати те знанє, а долучивши до нього инші вимоги гомілєтики, може наш священик давати своїм вірним прегарний духовий пир у кождій проповіди.

Ясна річ, що й жонатий священик не може пізнати докладно всіх укритих проявів людського житя; тим менше може се знати священик нежонатий. Анї становище анї покликанє духовника не позволяє йому на безпосередну обсервацію. У тім випадку мусить священик ужити помочи рефлєксії і студії. Передовсім треба йому пізнати людське серце, а пізнає його, коли буде сам себе обсервувати. Хто пізнає своє серце, сей буде розуміти порушеня й сердець инших людий. До пізнаня знов свого серця не вистарчить тільки чисто людський досвід і чисто теоретична спекуляція; тут передовсім конечно приміниити середники духового житя, головно щоденний іспит совісти, розважанє, молитву, часте піднесенє духа до Бога, духовні вправи і т. п. Найкрасше

однак доходить священик до пізнаня людий і світа через совісне сповнюванє своїх душпастирських обовязків, а передовсім в сповідальници, при постели недужого, в школї, при душпастирських відвідинах своїх парохіян.

До пізнаня людий і світа причинить ся немало також студіованє суспільного питаня в загалї, а господарських і суспільних відносин його слухачів з окрема. Хто прим. не знає відносин по промислових і великих містах, де панує велика неморальність, сей не може проповідати там практично про чистоту або нечистоту.

2. Проповідь повинна бути популярна.

Одною з найважнїйших прикмет проповіди се її популярність с. є. повна і легка зрозумілість для народу. „Христіянський проповідник повинен наслїдувати свого Господа і Учителя і в своїм урядї проповідника узглядняти головно нарід і говорити до нього в цїлком зрозумілий спосіб“ [1]). На сю прикмету звертає Церква свою найбільшу увагу і як найчастїйше пригадує її своїм слугам проповідникам. Тридентський Собор [2]) приміром горячо взиває проповідників, щоби їх проповіди відповідали понятливости народу та щоби відзначали я простою, легкозрозумілою мовою.

І річ зовсім природна. Слуханє проповіди се не читанє книжки. Коли в книжцї не розуміємо якої думки, якого реченя, можемо дотичне місце ще раз прочитати, можна над ним довше застановити ся. При проповіди, котру слухаєть ся, се виключене. Зрештою не треба забувати, що переважна часть слухачів не має на стільки ревности й інтересу ля надзмислових і надприродних річий, щоби могла довший час слухати проповіди з напруженою увагою. Людський дух відзначаєть ся найчастїйше поверховністю і розсїяністю. Проповідь отже, коли не буде легко зрозумілою, може мати дуже малу вартість.

Першою вимогою, щоби можна якусь правду популярно представити, є те, щоби проповідник сам річ, яку подає, основно передумав, ясно поняв і цїлковито

---

[1]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 223.
[2]) С. II., 5 sess.

зрозумів та завдав собі труду, щоби те, що подумав і хоче сказати, висловив виразно, наглядно, ясно й докладно. „Та годі вимагати — говорить А. Штольц — щоби проповідник наглядно представив релігійну правду, коли основно її не знає і не передумав науки. Він візьме з собою на проповідницю ті самі вирази, які знайшов в догматиці і моральній і годувати ме ними своїх слухачів, чим очевидно зробить їм таку саму прислугу, як той, що поставив перед малі діти великий бохонець хліба, але не розкраяв його на малі куснї“ [1]).

Дальшим важним моментом популярности є те, щоби думки, з яких складаєть ся проповідь, були висловом природно думаючого духа, а почуваня, які в них містять ся, були проявами природно, живо і правдиво відчуваючого християнського серця. Такі проповіди зрозуміє нарід, бо природа думаючого духа і відчуваючого серця у всїх людий цїлковито та сама. Що проте природно подумаєть ся і природно відчуєть ся, се безперечно буде для всїх зрозуміле, коли не вийде обезображеним і пофальшованим через мову; се признають кромі того всї як справедливе, бо пізнають се як своє, що вони вже в певній мірі мали в своїй власній души; на се всї без спротиву згодять ся, бо відчують, що вони самі не можуть инакше думати, инакше відчувати, коли не хотять заперечити свою власну природу.

Проповідник, щоби бути популярним, мусить дальше всяких абстрактних висловів, загальних понять в своїх проповідях, о скільки се тільки можливо, оминати; чисто теоретичні міркованя і ідеальні спекуляції, як се стрічаємо в науці, не повинні мати місця на проповідници.

Під сим оглядом скінченим взором популярного проповідника є Ісус Христос. Він не послугував ся нїколи в своїх науках абстрактними понятями. Нагорну проповідь прим. не зачинає загальним запевненєм, що праведного жде вічна щасливість, але подає вперед ріжні прикмети праведности, а опісля вичисляє ріжні нагороди, якими Бог заплатить за ті прикмети. Христос не взиває тільки загально, щоби чоловік надіяв ся на

[1]) Гомілєтика, 254.

Бога та не побивав ся занадто за дочасними добрами, але представляє ріжні житєві стараня та вказує на ріжнородний устрій в природі, в якім пробиваєть ся Боже провидінє. Христос не накликує загально до любови ворогів, але вказує, як та любов проявляєть ся в конкретних випадках. Осуджуючи лицемірство, вказує Спаситель на те, як допускаємо ся сього гріха при молитві, пості і роздаваню милостині.

По приміру Ісуса Христа поступає так само св. Павло. Описуючи прим. суть любови, він розкладає загальний її зміст на ріжні обяви любови, вказуючи, що любов вимагає терпеливости, милосердя, зичливости, покори, приличности, безкористолюбности і т. д.[1])

Таке поступованє, що входить в ріжні форми обявів так, як вони в дійсности можуть або повинні проявляти ся, або так зване детайльованє, се одна з найперших вимог популярної бесіди. Чим менше проповідник при обговорюваню якоїсь чесноти або гріха вистерігаєть ся говорити в абстрактах і не описує їх після їх ріжних обявів і познак, тим менше його будуть розуміти, тим слабше викличе заінтересованє, тим певнійше не порушить совісти; противно слухачі будуть нудити ся і як прийшли, так відійдуть в порожні.[1])

Для узмисловленя релїгійних правд треба уживати отсих середників: порівнань, приповідок, протиставлень і зіставлень, повтореня, прояв, що стоять з предметом, який маємо представити, в причиновім відношеню, оповідань, історичних начерків, сполученя загальних етичних засад з відповідними конкретними проявами дійсного житя, свіжих приключень, під яких вражінєм слухачі ще остають, розложеня річий, що вважають ся зложеними, на части, унаглядненя представлюваної правди через відповідне використанє обставин і питань.

Добре порівнанє не тільки поясняє змисловою проявою надзмислову правду, але й переконує слухачів більше, чим найсильнійший доказ. Порівнанє кромі того розриває слухача і через те розбуджує в нїм пильнійшу увагу. Воно вбиває ся вкінци сильно в память. А коли

---

[1]) I Кор. XIII, 4—8
[1]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 225.

народ буде памятав порівнанє, то й злучена з ним правда не вилетить йому так скоро з голови.

Звісно, як часто уживає Ісус Христос в своїх науках того унагляднюваня надзмислових річий через порівнаня; ціле Евангеліє повне тих порівнань. Христос вибирає однак тільки такі порівнаня, котрі були слухачам добре знані з їх власного поміченя. Подібно і проповідник не може брати до своєї проповіди якогонебудь порівнаня без розбору, передовсім, коли воно для слухачів чуже, незнане. Хто не має дару винаходити свої питомі порівнаня, повинен уживати відповідно дібраних порівнань взятих з св. Письма Старого Завіта, який на красні і влучні порівнаня пребогатий. Передовсім у пророків знаходимо або зовсім викінчені, або тільки коротко зазначені порівнаня; їх бесїда повна образів, алєгорій і метафор. Копальнею порівнань для проповідника може послужити дальше св. Іван Золотоустий. У нього майже в кождім третім реченю маємо якесь порівнанє. Гарні порівнаня має відтак св. Августин, св. Григорій В., св. Вернард, Тавлєр, Генрик Сузо, Ґайлєр з Кайзерберґа і Бертольд з Реґенсбурґа, а з пізнійших письменнків св. Франц Сальзій, Авраам а Санта Кляра і Сенєрі.

Щоби порівнанє відповідало цїли бесїдництва, мусить мати три прикмети, а саме мусить бути правдиве, легко зрозуміле і приличне.

Не менше часто подибуємо в св. Письмі також другий середник унагляднюваня надзмислових правд, а се т. зв. протиставленя і зіставленя. Ісус Христос часто уживає сього середника, прим. при кінци нагорної проповіди, або коли говорить про страшний суд, або в притчі про пять дїв мудрих і пять дурних.

Ось для приміру наведемо одно таке протиставленє: Вічну щасливість представляє св. Іван словами: „Не взалчутъ ктому ниже вжаждутъ, не имать же пасти на нихъ солнце, ниже всякъ зной; яко агнецъ, иже посредѣ престола, оупасетъ я, и наставитъ ихъ на животныя источники водъ и отимлетъ Богъ всяку слезу отъ очію ихъ“ [1]. „И отимлетъ Богъ всяку слезу отъ очію ихъ, и смерти не будетъ ктому, ни плача ни во-

[1] Обяв. VII, 16–17.

пля, ни болѣзни не будетъ ктому: яко первая мимо-идоша“ [1]).

В противнім відношеню до другої стоять ті річи, котрі до неї відносять ся як причина або ділане, як ціль або середник, як умова або наслідок. Такі відношеня, як звісно, взаїмно поясняють себе і длятого для унагляднeня надзмислових правд в проповіди мають велике значінє.

Таке саме значінє має також оповіданє якоїсь історичної події, історичного факту. Се сильно причиняєть ся до популярности проповіди. Нарід дуже радо слухає таких історичних начерків. Їх треба брати або з св. Письма та історії Церкви, або з христіянського житя, щоби тільки були правдиві. Світську історію, головно рідну, можна би також узгляднювати, але не за часто. Рішучо однак треба вистерігатись в проповіди байок, а передовсім дивачних, до пересади натягнених, часто майже смішних чудесних подій з житя ріжних Святих. До примірів можна уживати тільки історичних фактів, а не видумок хоробливих під тим зглядом ріжних брукових видавців житий Святих. Сим проповідник осмішує не тільки себе, квестіонує свою інтелїґенцію, але незмірно також шкодить церковній справі.

Популярність вимагає, щоби кожде твердженє або жаданє, о скільки дасть ся, представити в його конкретнім змісті і доказати фактом дійсного житя. Безкористно приміром говорити загально про чесність, а не пояснити конкретно, у чім та чесність лежить, кого і за що можемо назвати чесним чоловіком.

Вже сказано, що в проповідях повинно ся оминати абстрактних висловів, а о скільки се можливо подавати народови конкретні представленя і поодинокі понятя. Якраз се осягаємо ч рез розложенє подільних річий на части, коли через індивідуалїзованє подаємо замість роду або збірного понятя, поодинокі річи або індивідуа, з котрих той рід або збірне понятє складаєть ся. Через те набирає проповідь більше ясности, легкости і зрозумілости.

Як останний середник узмисловленя релїґійних правд

---

[1]) Обяв. XXI, 4.

назвали ми унагляднене представлюваної правди через відповідне використане обставин. Що се значить?

Безпосередним предметом нашого пізнаня се не суть, не єство річи, а її акціденси, її обставини. Сї обставини дають річам конкретний і індивідуальний бит, вони творять рівночасно виключний предмет, що є доступний низшій силї пізнаваня і через те може послужити як матеріял представленя. З того показуєть ся, як велике значінє мають ті акціденси, ті обставини для кождої штуки представленя, а передовсїм для бесїдника. Конкретно, наглядно, популярно говорити не можливо без зручного використаня обставин.

Кромі порівнань уживав Ісус Христос ще иншого популяризуючого середника, а се довших оповідань, або притч. Щоби представити наглядно, що се любов ближнього, як вона в практиції повинна виглядати, говорить Спаситель довшу притчу — оповіданє про милосерного Самарянина. Щоби поучити нарід, що Господь Бог кождому, хоч би і найбільшому грішникови, коли він тільки щиро каєть ся, прощає гріхи, оповідає Христос притчу про блудного сина.

Проповідник міг би дуже успішно ужити якогось будуючого оповіданя також з новійших часів, або з історії рідного народу. Мусить тільки вистерігатись за частого уживаня тих оповідань, а також не подавати занадто довгих оповідань і вибирати оповіданя змісту поважного а не розвеселяючого.

До спопуляризованя проповіди належить вкінци питанє. Проповідник може ужити сього способу, щоби пригадати слухачам, що якась правда вкорінена в їх власній душі. Такі питаня не тільки оживляють проповідь, але й скріпляють переконанє слухачів. Подекуди ставить ся також питаня на те, щоби освідомити слухачів, що вони не знають відповісти, і щоби розбудити у них бажанє почути відповідь від проповідника[1]). Питань одного роду й другого уживав Ісус Христос. Так питає пр. Спаситель: „Кая бо польза человѣку, аще міръ весь приобрящетъ, душу же свою отщетитъ? или

[1]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 421.

что дастъ человѣкъ измѣну за душу свою?" [1]) Або: „Мните ли, яко миръ пріидохъ дати на землю?" [2])

В бесідї до народу можна з хісном уживати приповідок, які мають для нього велике, авторитетне значінє. Розумієть ся, і тут треба бути обережним, бо кромі приповідок добрих, є також злі, деморалїзуючі, кромі серіозних, є шутливі, а часом і сороміцькі. Отсим популяризуючим середником може користуватись передовсїм обильно наш український проповідник, маючи в скарбници народної словесности невичерпане жерело дуже гарних і повчаючих приповідок. Не погорджував приповідками також Ісус Христос. Він їх також вплїтував часто в свої науки, прим. „О семъ бо слово єсть истинноє, яко инъ єсть сѣяй и инъ єсть жняй" [3]), або: „Идѣже тѣло, тамо соберутся и орли" [4]), або „Врачу, исцѣли ся самъ" [5]).

Не мало причиняєть ся до популярности проповіди, коли проповідник зачне її від якогось приключеня, що стало ся недавно і що доси має ще сильний вплив на ум слухачів. Можна рівнож з великою користю вплести таку подію в серединї проповіди. Одно і друге пособляє легкому розуміню, заінтересованю і спамятаню проповіди. І сього способу уживав часто Ісус Христос. Ловлю риб використав Христос до пророцтва про будуче призначенє св. Петра; до розмови з богатим молодцем навязав Спаситель науку про небезпеку богацтва, до лепти вдовиції науку про те, що Господь Бог оцінює дїло чоловіка після обставин, в яких знаходить ся та після наміреня і т. д.

Щоби основнїйше поучити нарід про якусь правду, можна ужити також повтореня. Сей спосіб лежить в тім, що проповідник кілька разів повторює ту саму правду, але за кождим разом иншими словами, за кождим разом убрану в иншу форму, Повторюваня уживає Ісус Христос в нагірнїй проповіди, в науцї про згір-

---

[1]) Мат. XVI., 26.
[2]) Лук. XII. 51.
[3]) Ів. IV., 37.
[4]) Лук. XVII., 37.
[5]) Лук. IV., 23.

шенє [1]), про молитву [2]) і т. д. Для приміру подаємо одно таке повторенє в цілости. У Матея [3]) читаємо: „Азъ же глаголю вамъ не противити ся злу: но аще кто тя ударитъ въ десную твою ланиту, обрати єму и другую: И хотящему судити ся съ тобою, и ризу твою взяти, отпусти єму срачицу: И аще кто тя пойметъ по силѣ поприще єдино, иди съ нимъ два“.

Отсього середника повтореня може проповідник з великим успіхом ужити передовсім в моральних проповідях. „Здефінїювавши якусь чесноту або гріх, проповідник найлекше познакомить з ними докладно слухачів, коли покаже, що справляє ся чеснота або сей гріх в чоловіцї, коли ним заволодіє. Можна показати, що справляє в думках, словах і дїлах, або можна би вичислити ріжні случаї з житя і показати, як поводить ся в них чоловік прикрашений чеснотою, а як обтяжений гріхом“ [4]).

Кромі популярности змісту мусить ще проповідь мати відповідну будову речень і відповідний добір висловів. Коли говорить ся до простого народу, треба уживати речень коротких, простих. Так само оминати незвичайного складу слів, який стрічаємо в так зв. висшім стилю. В проповіди не сміємо уживати таких слів, котрі були би для слухачів незрозумілі, отже слів чужих і книжних. Взагалї треба говорити так, як говорить нарід тої околиці. Приміром у сім повинен для нас бути Митрополит Андрей Шептицький, котрий завсїгди свої проповіди голосив в відповіднім до околиці нарічю. Зате прогрішують ся проти свого проповідничого уряду ті священики, що намагають ся уживати в проповідях слів великоруських, яких нарід або нерозуміє, або якими подразнюєть ся.

Наконець наведемо ще отсї влучні уваги А. Штольца: „Впрочім популярність є чимсь релятивним, с. є. вона мусить по части примінити ся також до степеня образованя слухачів. Проповідник тим певнійше буде знати, що треба опустити, а що додати, чим більше

---

[1]) Марк. IX, 42—47.
[2]) Лук. XI, 9—13.
[4]) Мат. V., 39—41.
[3]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 245—6.

буде перенятий правдивою любовю до слухачів і до правди, яку хоче їм подати. Навіть наївна мати не промовляє до всїх дітий однаково, але робить ріжницю в дповідно до віку дитини, до котрої говорить... Подібно маєть ся річ у проповідника. Любов і знанє слухачів є неначе Св. Духом, що удїляє проповідникови дару мови, якої він потребує для своєї громади" [1]).

3. Проповідь повинна бути примінена до часу, потреб і обставин.

Предметом христіянської проповіди взагалї є Боже слово, а головним змістом Божого слова є Розпятий Ісус Христос. Проповідник отже має безустанно проповідати тільки Ісуса Христа. „Христос є осередком проповіди" [2]). Вправдї проповідник може обговорювати в своїй науцї преріжні теми, але всї вони мусять відносити ся, як до свого осередка, до особи Божого Сина. Бож розвиненєм Божого слова є віра, надія і любов, віра в Христа, через Христа і в Христї, надія на Христа, через Христа і в Христї, любов до Христа, через Христа і в Христї. Через те предметом христіянської проповіди є защепленє, укріпленє і оживленє христіянської надії, розбудженє і удосконаленє христіянської любови [3]).

Першим отже і найконечнїйшим предметом проповіди се правди віри, основа спасеня і христіянського житя. Собор Тридентський каже: „Парохи нехай навчають поручених собі вірних того, що всїм конечно знати до спасеня [4]). Без проповідий про віру народ тратить звільна христіянську свідомість, попадає в індиферентизм, безвірство, а враз з сим терпить також його моральність, котра основуєть ся прецї на вірі. Длятого проповідник повинен завсїгди лучити правди віри з правдами моральности. Обговорюючи правди віри перед слухачами, що сусїдують з іновірцями, мусить проповідник класти натиск в своїх науках головно на ті правди, що до котрих католицька віра ріжнить ся від

[1]) Гомілєтика, ст. 256.
[2]) Nic. Schleiniger, die Bildung des jungen Predigers. ст. 241.
[3]) Amberger, Pastoraltheologie, 64.
[4]) Sess. 5. de ref. 2. c.

віроісповіданя тих сусідів. У нас, прим. хочби в деяких тільки околицях, конечно узгляднити в проповіди ріжниці між Церквою католицькою а православною [1]).

Як доповненє проповідий про правди віри є проповіди про св. історію і літургію. Вони можуть бути або виключним предметом науки, або тільки її помічним середником. До св. історії належать: оповіданя св. Письма, історія Церкви і житя святих. Проповіди про літургію, про важнійші церковні річи, поясненя частійших богослужень (Вечірні, Служби Божої), поясненя церковних свят, можуть не тільки скріпити, оживити в слухачах віру, але через освідомленє, через унагляднєнє вірним краси і величи обряду, до сього обряду їх сильнійше привязати.

Дальшим предметом проповіди се християнська надія. Проповідник повинен в серцях вірних надію розбуджувати і її скріпляти, головно через молитву, навчаючи їх, коли, за кого і як мають молити ся.

Предметом моральних проповідий є або розбудженє і скріпленє відрази до гріхів або запаленє і оживленє любови до чеснот. Гріхи, на котрі проповідник повинен якнайчастійше звертати увагу се: проклони, забобон, нарушенє чужої власности, ненависть, сварки, образи, піянство, нечистота і т. п. Коли в якій громаді пороки приймуть великі розміри, тоді треба там ужити картаючих проповідий. Рівночасно повинен проповідник заохочувати вірних до чеснот.

Стільки про предмет проповіди взагалі. Колиж розходить ся о вибір теми до проповіди на означену неділю, тоді треба передовсім узгляднити зачало, приписане Церквою [2]). Без важних причин не повинно ся ніколи відступати чи то від головної, чи то побічної думки зачала. „Се відповідає ідеї католицької проповіди, коли по відчитаню Божого слова, призначеного Церквою на дотичну неділю або свято, слідує проповідь, яка є неначе виясненєм і викладом зачала“ [3]).

---

[1]) Пробою таких поясняючих проповідий се „Науки про Церкву“ о. М. Дороцького, гл. „Нива“, р. 1916 і 1917.

[2]) Nic. Schleiniger, D. Bildung d. j. Predigers, ст. 251.

[3]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 69.

Можна також взяти тему до проповіди з Апостола тим більше, що нарід з Посланями мало познакомлений, а без поясненя не в силї їх змісту зрозуміти. Для зміни предметом науки може також бути якась правда з тропара або кондака.

З правд, які дадуть ся взяти з наведених жерел до проповіди, треба вибирати завсїгди найконечнїйші і найпожиточнїйші. Такими правдами є: Бог, Божі прикмети, природа і цїль чоловіка, гріх, особа нашого Спасителя, св. Дух, Церква, св. Тайни, передовсїм св. Покаєнє і Пресв. Евхаристія, молитва і послїдні річи. З моральної: чистота, терпеливість, християнське вихованє, нарушенє майна і чести ближнього, гріхи залишеня, любов, покора і послух Богу.

А. Штольц наводить в своїй Гомілєтиці[1]) правди, які передовсїм заслугують на обговоренє в важнїйших днях і часах церковного року. Він радить в постї перед Різдвом Христовим вказувати на те, як людскість під кождим зглядом нещаслива, коли не держить ся Спасителя і як повинен християнин в сїм постї іти за покликом Христового Предтечі, щоби в його души вплотив ся Христос і оснував там своє царство. На Різдво Христове найвідповіднїйшою темою булоби: з одного боку вказати на непоняту любов Бога до людий, а з другого представити, як нескінчено великий дар дав нам Бог, зсилаючи на землю свого Сина. На Новий Рік повинен проповідник нагадати всьо добро, яким нас Бог в минулім роцї обсипав і на зло, яким ми Йому за се відплатили. Дальше вкаже проповідник, що чим більше будемо в новім роцї зростати в любові Бога і праведности, тим щасливійший буде для нас той новий рік.

На Богоявленє можна продовжати різдвяну проповідь, або показати, як мусимо шукати Христа. На Стрітенє випадало би показати, як Христос став через те нашим Спасителем, що будучи світлом, вступив в релїгійну пітьму світа. Час Чотиридесятниці слїд використати на приготованє до Сповіди і св. Причистія. В страстнім тижни повинно ся говорити про страсти і смерть Спасителя. На Великдень годить ся говорити

---

[1]) Гомілєтика, ст. 71 і сл.

або про воскресенє Христа, як про найважнійший доказ Його божества, або про духове воскресенє. На Вознесенє може проповідник показати, як в Христі треба шукати призначеня кождого чоловіка. На Зісланє св. Духа предметом проповіди має бути трета особа Божа. В празник Пресв. Тройці повинно ся говорити про таїнство трех осіб Божих, а в празник Пресв. Евхаристії про туж Тайну. Празник св. Петра і Павла се відповідна нагода говорити про історію, характер і науку обох Апостолів, про апостольство взагалі, або про орґанїзацію католицької Церкви. Неділя всїх Святих надаєть ся особливо до того, щоби тодї перейти докладно науку про духове сполученє Святих. Ріжні празники в честь Марії і Святих дають нагоду говорити про почитанє і призиванє Святих, як також про ріжні чесноти, як плоди побожности.

При виборі тем до проповіди мусить проповідник конечно примінити ся до потреб своїх слухачів, значить, узглядняти передовсїм те, що їм найбільше потрібне [1]). Коли запримітить, що його слухачі слабо обзнакомлені з основними правдами віри, повинен говорити в першій мірі проповіди катехитичні. Знаменитим помічним середником до таких проповідий може йому послужити катехизм Фр. Шпіраґа [2]).

В громадах, де проявляєть ся невірство (се відносить ся головно до міст), там місце на проповіди апольогетичні.

З огляду на особливші теперішні відносини належить ся сим проповідям обширнійша згадка.

При проповідях апольоґетичних можна поступати або засадничо (уживати чисто апольоґетичного способу), або полємічно (полємічний спосіб). Полємічний спосіб лежить в тім, що ми оборонюємо тільки одну правду католицької віри проти нападів инших релїґій. Такий спосіб не є дораджуваний, бо він звичайно тільки подражнює і проповідник замість справу направити, може ще більше її попсувати. Апольоґетичний спосіб основуєсь

---

[1]) Nic. Schleiniger, Die Bildung d. j. Predigers, ст. 255.

[2]) О. Франц Шпіраґо, Католицький народний Катехізм, за дозволом автора переклав і до нашого обряду примінив о. Яросл. Левицький, Жовква, 1913—1914 р., Т. I—III.

на тім, що католицьку праву віри представляємо виразно і основно доказану, через що виробляємо на ту праву у слухачів ясний погляд. Противників збиваємо словами лагідними, повними милосердя. Проповідь виголошена в такий спосіб осягає звичайно свою ціль, бо виразне пояснене і добрий, влучний доказ вже сам через себе повалює блуд в його основах, а одушевлене представлене краси і діланя дотичної правди приєднює також серце.

Про апольоґетичні проповіди говорить св. Апостол Павло так: „Засвидѣтельствую оубо азъ предъ Богомъ и Господемь нашимъ Іисусъ Хрістомъ хотящимъ судити живымъ и мертвымъ въ явленіи єго и царствіи єго: Проповѣдуй слово, настой благовременнѣ и безвременнѣ, обличи, запрети, оумоли, со всякимъ долготерпѣніємъ и ученіємъ. Будетъ бо время, єгда здраваго оученія не послушаютъ, но по своихъ похотехъ изберутъ себѣ оучители, чешеми слухомъ, и отъ истины слухъ отвратятъ, и къ баснемъ оуклонятъ ся. Ты же трезви ся о всемъ, злопостражди, дѣло сотвори благовѣстника, служеніє твоє извѣстно сотвори“ [1]).

В нинїшних часах кожда суспільність в більшій або меншій мірі заражена отруєю лїбералїзму, фальшивого поступу. Школи, найвисші і найнизші, преса, лїтература і театр, се всьо поборює нинї христіянські засади в імени науки і гуманности. Також наука, а вже найбільше спопуляризована наука впливає дуже шкідливо на засади віри і моральности. Длятого проповідник на кождім майже кроцї стрічаєть ся з закидами проти вічної правди. На всї ті закиди мусить він відповісти і оборонити Церкву, оборонити Христа, а до сього треба йому знаня апольоґії. І хоч би йому навіть нїхто не ставив жадних закидів, так він знаючи, який дух панує серед суспільности, з проповідници апольоґетичним способом обовязаний виложити правди Божі і їх оборонити.

При апольогетичних проповідях треба поступати дуже обережно, обережнїйше, як при всяких інших проповідях. Головна річ в тім, щоби на першім місци представити і пояснити слухачам науку та погляди Цер-

---

[5]) II. Тим. IV, 1—5.

кви на дане питанє; доперва на другім місци іде властива оборона. Проповідник не повинен занимати чисто полємічного становища супроти якихнебудь так зв. поступових напрямів (прим. радикалїзму). Апольоґетична проповідь повинна бути будуюча й поучаюча.

Шкідливий бувби такий спосіб проповідуваня, коли порушувало би ся питаня і сумнїви, про котрі слухачі нїколи й не думали. Не на місци також звертати ся на проповідници до неприсутних невірних, визивати їх до борби, збивати їх виводи. Проповідник повинен тільки позитивно пояснювати і укріпляти христіяньско-католицький світогляд.

Щоби апольоґетична проповідь принесла користь, повинен проповідник при кождій правдї віри підносити і її значінє етичне. Віра і житє, доґматика і етика мають себе взаїмно доповнювати.

Подібно мусить проповідник бороти ся в своїх науках також і з иншим лихом, яке запримітить в своїй парохії. Коли його парохіяни мешкають в суміш з вірними иншої народности та иншого обряду і через те панує між ними незгода, обовязком проповідника протидїлати тій ворожнечі. Се особливо конечне тодї, коли та ворожнеча не оминає й супруж чи родин, де є члени одного і другого обряду зглядно народу.

З найбільшою обережністю та витревалістю мусить проповідник виступати в своїх науках проти закоріненої в громадї неморальности. При кождій проповіди повинен він чи то безпосередно чи посередно діткнути ся сього предмету. Як з неморальністю, так само треба поступати і з иншим поширеним в громадї гріхом, прим. піянством чи нарушуванєм чужої власности.

Бувають і такі обставини по громадах, що хоч самі в собі не є гріхом, але ведуть до нього і є получені з неодною небезпекою під релїґійно-моральним оглядом. В иншій громадї поширені ворожі Церкві часописи. Ще до инших заїжджають на віча чи збори ворожі Церкві аґітатори. Сї всї обставини повинен проповідник на проповідници узглядняти.

З нагоди якогось незвичайного, згіршаючого проступку, можна часом також виголосити проповідь картаючу.

Де є церковні брацтва, до котрих належить ціла громада, можна часом виголосити проповідь на тему, що відповідає ідеї брацтва.

Порадно вкінци не тільки звертати в проповіди увагу на гріхи, що поширені в громаді, але часом і на чесноти, що в ній процвитають. Се людий заохотить і скріпить в добрім.

Наведені постанови що до вибору предмету проповіди се постанови переважно сталі. Але бувають також приключеня принагідні, або й припадкові, котрі можна рівнож відповідно використати. Сюди належать: звичайні відпусти, ювилеї, місії, посвячене церкви, візитація епископа, смерть заслуженої особи, якесь публичне нещастє, публична радість, обнятє парохії новим парохом, смерть пароха, пращанє пароха при переході на иншу парохію і т. д.

Дуже важна річ при виборі теми до проповідий є те, щоби не голосити їх без пляну і звязи. Як в поодинокій проповіди повинна бути одна провідна думка, так і певний ряд слїдуючих по собі проповідий повинен стояти з собою в звязи. Через те проповідник не буде щораз то повторяти ся, а в трактованю поодиноких тем буде захована рівномірність. Се безуслівно конечне там, де проповідає на переміну кількох священиків.

Вкінци звернемо ще вкоротці увагу на ошибки, яких проповідник повинен в своїх науках вистерігатись.

В першій мірі не вільно йому проповідати нїчого такого, що в який небудь спосіб не покриваєть ся з доґмами католицької Церкви. В пояснюваню св. Письма мусить придержуватись св. Отців та рішень вселенських соборів. Дальше не сміє проповідник голосити нїчого такого, що противить ся установам, обрядови і звичаєви Церкви. Проповідник не повинен обговорювати тем вигадливих, або навчати чогось непевного. Про невмісність наводити в проповідях неправдиві чуда або казочні приключеня була вже згадка попередно. Треба також вистерігатись всякої пересади, всьо того, що не приносить нїякого хісна, а тільки може пошкодити. Сюди належить не одно, що сказано в уступі про такт проповідника.

IV. *Проповідь повинна бути добре уложена.*

Коли проповідник вибрав вже собі тему, на яку хоче говорити, мусить тепер застановити ся над тим, як має ту тему розвинути, щоби слухачі віднесли з проповіди якусь користь. Отсе розвиненє теми залежить виключно від потреб слухачів. Сї потреби вкажуть вже проповідникови, чи він має слухачів більше переконувати, чи поучити, чи напоминати, чи порушити або успокоїти. Відповідно до сих потреб положить проповідник натиск більше на сю або на другу сторону теми.

Тепер має проповідник вибраний предмет так представити, щоби він став для слухачів приступним і переконав їх розум, подїлав на їх серце та порушив їх волю.

Перша отже річ переконати розум.

В сїй цїли повинен проповідник тему докладно пояснити або через оповіданє, або через описанє й зображенє, або через унагляднене.

Коли треба пояснити якусь подїю, тодї уживаємо оповіданя. Се оповіданє однак мусить бути правдиве, живе і коротке. Поодинокі предмети поясняємо через описанє або зображенє. Думку, понятє поясняємо через вичисленє й розвиненє його цїх, або через наведенє поодиноких случаїв та примірів, або через порівнаня, параболї і т. д. До поясненя якоїсь релїґійної правди дуже помічною може бути історія.

Що і до якого степеня потребує поясненя, се залежить від якости предмету і від роду слухачів. Коли предмет важнїйший, а до того труднїйший до зрозуміня, треба його, розуміється, докладнїйше пояснити. Так само коли маємо перед собою слухачів мало інтелїґентних, мусимо пояснювати не одно, що при иншій нагодї було би злишним. Треба передовсїм пояснювати понятя абстрактні, яких часто уживаєть ся вправдї, але яких не кождий простолюдин належно розуміє, як прим. релїґія, совість, воля, чеснота і т. п.

Щоби когось переконати, треба на се дальше основних і переконуючих доказів. Докази бувають або з поваги, або з розуму, або з досвіду. Докази з поваги беремо з св. Письма, з письм св. Отців і з науки Церкви.

На першім місци стоять докази з св. Письма. Їх треба уживати найчастїйше, хоч знов не занадто часто.

Для віруючих слухачів докази з св. Письма, а передовсім слова Спасителя, будуть найсильнійшим доказом. Св. Письмо повинен проповідник наводити з як найбільшою повагою; повинен наводити тільки такі місця, що вяжуть ся тісно з обговорюваним предметом; повинен виголошувати ті місця докладно, буквально і виразно.

Дальше місце по св. Письмі займають вискази св. Отців. Сї вискази повинні бути короткі, влучні і сильні. Наводити їх треба в народній мові. Вкінци слїдують вискази Церкви с. є вискази соборів, папів, епископів, лїтургічних книг, молитов і т. д.

В нинїшних особливо часах важне місце займають докази розумові. Їх знаходимо в великій обильности передовсїм у св. Томи з Аквіну. Наклін до сумнївів нинї так поширений, а щирої та охотної віри так мало, що і віруючі слухачі мусять бути наче зоружені в розумові докази, щоби не дали ся збаламутити противними твердженями світа, а з другого боку, щоби змогли устояти ся супроти противника, а може навіть його переконати [1]).

Розумові докази основують ся на тім, що проповідник або подає правдиве розумінє річи, або покликуєть ся на згоду всїх людий та народів, або на голос совісти, або на суд та поведенє людий в подібних річах, або пригадує на піднеслі хвилї зворушеня та ласки (перше св. Причастє, присягу), або представляє згідність якоїсь правди з нашим внутрішним почуванєм чи з духовою потребою чоловіка, або зображує внутрішну красу і конечність якоїсь правди, або вкінци бере ті докази з наслїдків, причин та обставин [2]).

Докази з досвіду мають рівнож велику переконуючу силу. Їх добре уживати тодї, коли проповідник наводить твердженя, які можуть видати ся деяким слухачам неімовірними. Такі докази можна брати або з загального досвіду, як його подає передовсїм свята історія, або з досвіду слухачів, або з досвіду свого власного житя. Перший рід досвіду буде тодї, коли вкажемо прим. на наслїдки смертного гріха (пекло, Голгота і т. д.); другий, коли пригадаємо слухачам, як то нераз

---

[1]) А. Штольц, Гомілєтика, ст. 167—168.

[2]) Amberger, Pastoraltheologie, ст. 125 і 126.

Бог допоміг їм в чудесний спосіб. При досвідах з свого власного житя треба бути дуже обережним. Ліпше такі досвіди представляти як досвіди кого иншого, а не свої. Ще більшої обережности потреба при використовуваню досвідів знаних з сповідальниці. Тут можна говорити тільки дуже загально, і розумієть ся, не згадувати нічого, звідки се знаємо.

Попри досвіди можна також уживати примірів і приповідок. Передовсім приміри не тільки переконують розум і порушують волю, але й сильно оживляють проповідь. Через те примірів повинно ся уживати в кождій духовній науці, а брати їх найкрасше з житя Ісуса Христа і святих.

Ніяких доказів не треба надто накопичувати, але вибирати тільки що найвлучнійші, природні і легко зрозумілі.

Саме переконанє розуму ще не вистарчає; до того мусить прилучити ся також призволенє волі. А нашої волі не прихилимо до правди, коли до тої правди не загріємо вперед серця. За порушенєм серця йде звичайно й згода волі, бо робимо переважно те, що нам мило робити. Зворушенє в проповіди має отже велике значінє. Деякі проповідники, як Франц Салїйський і Фенельон уважають зворушенє головним завданєм проповідника.

Зворушенє серця се річ не легка. Тут штука нічого не вдіє. Хто хоче загріти другого до якоїсь справи, мусить бути сам нею перенятий. До серця вміє пром вити тільки той, хто сам від серця говорить. Хто хоче другого порушити, мусить мати серце чисте і благородне, а не опановане пристрастями, опоганене гріхами, зимне для Бога і людий, сухе для високих Божих правд. Проповідник не порушить серця слухачів, коли його власне серце не горить любовю до Бога і людий, коли нема в нім житя внутрішного, духового. Що поможе взивати, загрівати других до сповнюваня якоїсь заповіди, до виконуваня якогось діла, коли ми самі не робимо того, що хочемо, щоби другі робили?

Щоби загріти наше власне серце до правди, котру маємо в проповіди обговорити, мусимо ту правду не тільки добре в голові передумати, але й через розва-

жанє так взяти її собі до серця, щоби наше серце цілком нею переняло ся.

Зворушенє серця слухачів не повинно однак бути хвилеве, переминаюче, але стале, трівке. До сього, кромі згаданого вже найважнійшого середника, с. є. власного зворушеня, можуть бути дуже помічними для проповідника ще й инші середники, а саме зворушаючі правди, зворушаюче представленє тих правд і зворушаюча бесїда [1]).

Зворушаючі правди можна брати або з природи, або з історії, або з житя Церкви, або передовсїм з обявленя.

В природї бачимо велич, красу, ріжнородність сотворіня, чудовий лад і гармонію, силу, мудрість і любов Сотворителя, а се всьо хочби просто представлене, в силї вже зворушити серце.

А цїла історія людства, як і історія поодинокого чоловіка, чи се не зворушаюче чудо божої любови? Скільки зворушаючих черт дає нам свята історія, житє святих? [2])

Яке богацтво зворушаючих правд містить в собі обявленє, про се й згадувати не треба. Зазначимо тільки одну правду: воплоченє Сина Божого.

Зворушаючим правдам мусить також відповідати зворушаюче представленє і зворушаюча бесїда. Проповідник повинен зобразити свій предмет так живо і наглядно, щоби слухачі враз з ним переживали ті самі моменти радости й терпіня. Він повинен говорити сердечно, потягаючо, образово, з чутєм, з запалом. Зворушенє повинно пробивати ся в звуцї його голосу, повинно світити з його очий, виднїти на його лици, бути слїдне в його цїлій поставі.

Переконанє розуму і зворушенє серця можуть вже самі через себе вплинути на рішенє волї. Не завсїгди однак і не завсїгди досить сильно й тревало. А вплинути на волю слухача — сеж найважнійша цїль проповідника.

---

[1]) Amberger, Pastoraltheologie, ст. 133 сл.
[2]) Amberger, l. c.

Яких отже ще инших середників має ужити проповідник, щоби за його викладом рішила ся воля слухачів?

Дорогою, якою можна з правила дібрати ся до волї чоловіка се любов. Що чоловік любить, сього бажає, до сього стремить, се робить. Любов отже се найважнійша понука. Коли хочемо порушити волю, мусимо розпалити в чоловіці святу любов. Любов є трояка: любов Бога, любов ближнього і любов себе самого.

Любов Бога порушить волю чоловіка, коли сей подумає над тим, що Бог є для нього любовю, що є йому Отцем і другом, що є його прообразом, законодавцем, судією, його вічною нагородою. Не може остати без впливу на волю слухачів, коли проповідник представить, що Бог для світа і для людий здїлав; Бог дав людям тїлесне й душевне житє; Бог задля людий зіслав на землю свого Єдинородного Сина; Бог дав нам Пречисту Дїву Марію і Святих; Бог дав нам Церкву, а в нїй невичерпане жерело своїх ласк; Бог обіцяв нам славне воскресенє і вічну щасливість.

До любови Бога взиває чоловіка також його совість. Завданєм проповідника розбудити, порушити совість, по християнськи її усвідомити, настроїти її проти злого, а заправити до доброго. Проповідник — каже Штольц[3]) — мусить уважати порушеня совісти побіч ласки Божої найсильнїйшими своїми помічниками. Коли проте говорить на проповідници про якийсь обовязок, мусить річ так представити, щоби совість слухачів, які того обовязку не сповнили, або провинили ся противним гріхом, була неспокійна, невдоволена і затрівожена. На совість спосібні сильно вплинути також деякі правди віри пр. представленє Божої величи, святости, справедливости, всевідучости — не менше також чотири послїдні річи.

До любови Бога може вкінци спонукати слухачів живе представленє сути і злоби гріха.

Любов ближнього розпалить проповідник в серцях слухачів наведенєм приміру Христа і святих, безнастанним пригадуванєм їм сеї заповіди, якої захованє є цїхою правдивого християнина, зображуванєм поло-

---

[1]) Гомілєтика, ст. 184.

женя ближнього в той спосіб, щоби слухачі відчували його як своє власне, зазначуванєм краси сеї чесноти і т. п.

Також любов самого себе може мати сильний вплив на рішенє волї. Коли проповідннк зможе представити слухачам, як то їх власний інтерес домагає ть ся заховуваня Божої волї, то може надіяти ся по своїй проповіди гарного успіху. Сього способу уживав нераз сам Спаситель. Він в проповідях до жидівського народу часто відкликував ся до любови самого себе і наводив йому як мотив правого житя дочасні користи і шкоди. Передовсїм Старий Завіт повний обітниць та грозьб, примінених переважно до змислових справ Ізраілитян. Представляючи дочасні наслїдки як понуку до дїланя, мусить проповідник завсїгди таки брати їх тільки в відношеню до Бога.

Найуспішнїйше відводить від злого, а спонукує до доброго живе, пориваюче, але завсїгди правдиве зображенє послїдних річий чоловіка.

Важним чинником, що у деяких людий може сильно вплинути на волю, се почутє чести. Коли отже проповідник має перед собою людий, у котрих те почутє сильнїйше розвинене, повинен сю нагоду належно використати, повинен промовити до тої чести і так настроїти волю до добрих постанов.

Коли вже проповідникови вдало ся порушити серця своїх слухачів і вплинути на їх волю, тодї повинно слїдувати практичне примінене цїлої проповіди, с. є. проповідник повинен вказати слухачам, що вони, відповідно до свого стану і своїх відносин, мають дїлати, подати середники, яких вони мають ужити і перешкоди, які мають усунути.

До представленя, поясненя, доказів, порушеня серця, наклоненя волї і практичного приміненя мусить тепер проповідник пошукати відповідного матеріялу. Передовсїм мусить пильно читати св. Письмо з добрим коментарем, головно з поясненями св. Отців. Дальше повинен студіювати твори св. Отців, лїтургічні книги, богословські і аскетичні письма, житєписи Святих і инші книжки з матеріялами до проповідий. Також готових проповідий добрих проповідників можна уживати, але тільки як жерела.

Призбираний в той спосіб матеріял треба упорядкувати. Се зоветь ся диспозицією проповіди. Передовсїм мусить проповідник уложити собі добрий плян, як основу, до котрої мають відносити ся всї поясненя, докази, понуки і приміненя. Проповідник ставить собі питанє: яку правду хочу я представити? І сю правду повинен мати перед очима в кождій части своєї проповіди

Після загально принятого, віками освяченого звичаю, дїлимо кожду проповідь на три части: 1) на вступ, 2) на виклад або розправу і 3) на закінченє.

1) У вступі приготовляє проповідник слухачів на предмет науки. Сей вступ складаєть ся знов звичайно з пять частий: з тексту, з властивого вступу, з предложеня, з подїлу і молитви або візваня.[1])

Наведенє тексту (з зачала, з Апостола) не конечне, але пожиточне. Текст повинен бути в звязи з предметом проповіди і не повинен бути занадто довгий.

Властивий вступ се вже початок проповіди. Він має двояке завданє: приготовити слухачів на науку і приготовити предмет науки. Слухачів приготовляєть ся тим, що їх познакомляєть ся з предметом науки і заразом з початку представляєть ся, як важний той предмет і потрібний для добра їх душі. Другим завданєм вступу приготовити предмет науки, с. є. так його представити слухачам, щоби вони точно знали, про що буде бесїда. Вступ повинен бути в природній і невимушеній звязи з предметом науки, не повинен упереджувати самої розправи, не повинен бути за довгий або за короткий, і повинен бути живо та займаючо уложений.

Предложенє се коротке і ясне означенє предмету, про котрий буде бесїда. Предложенє дуже важне, бо воно є осередком цїлої науки; до нього відносять ся всї поясненя, докази і напімненя; воно дає слухачам певну основу, на котрій можуть собі спамятати цїлу науку та віднести з неї хосен.

По предложеню слїдує звичайно подїл проповіди (найбільше на дві або три части) і молитва. Одно й друге можна також опустити. Що до подїлу запримічує слушно Штольц: „Головна річ у тім, щоби слухачі

[1]) Пелеш: Пастирське Богослове, ст. 133.

мали добрий порядок в проповіди, бо він пособляє розуміню і збудованю. А в коротших промовах то вже таки зовсім не потрібно зазначувати виразними словами зробленого поділу“ [1]).

2) Розправа, виклад, се та часть проповіди, в котрій предмет науки всесторонно обговорюємо. Розправа починаєсь звичайно поученем і поясненем предмету. Проповідник повинен завсїгди виходити з того заложеня, що слухачів обучених докладно в справах віри і обичаїв є дуже мало, длятого основне і точне поясненє предмету конечно потрібне. По поясненю йдуть докази. Коли вже правду докажемо (а після потреби і оборонимо супроти закидів), вибираємо з ріжних понук передовсїм ті, котрі з предмету науки випливають і котрі найвідповіднійші до осягненя наміченої цїли. Розумним уложенем понук повинен проповідник дїлати на волю і почуваня слухачів, щоби їх наклонити до послуху Божій воли. Всьо се має властиво приготовити слухачів, щоби пізнану правду примінити до практичного житя. Длятого повинен проповідник на практичне примінене класти особливший натиск. [2])

3) Закінченє се остання часть пропов'ди, в котрій проповідник стараєть ся з більшою силою її цїль осягнути. Закінченє має в проповіди перворядне значінє, бо з тими почуванями і думками, які повстануть в слухачах при кінци проповіди, виходять вони з церкви і ними відтак в житю руководять ся. Завданє закінченя двояке: повторити поодинокі части проповіди і зворушити почуваня. Повторенє се коротке, але живе і займаюче зібранє поодиноких доказів, напімнень і пересторог. Зворушенє почувань потрібне на те, щоби в слухачах ще раз відновити і скріпити ті постанови, до котрих проповідник в проповіди заохочував та наклонював. В сїй цїли треба на конець лишити собі завсїгди якийсь живий, а слухачам добре знаний образ, примір або висказ.

* * *

На закінченє отсього роздїлу годї нам не піднести ще отсих дуже влучних уваг А. Штольца: „Я думаю —

[1]) Гомілєтика, ст. 213.
[2]) Др. Пелеш: Паст. бог, ст. 141

говорить він [1]) — що така форма проповіди, яка повторюєть ся кождої неділї майже на всїх проповідницях, не повинна мати самовласти, але годилоби ся заступити її деколи иншим устроєм проповіди. Проповідник, котрий старав би ся при укладї своєї проповіди надати їй більшу ріжнородність під зглядом форми — в зміст проповіди не входимо — розбудив би певно більшу увагу і більше заінтересоване у слухачів".

5. Проповідь повинна бути добре виголошена.

Виголошенє проповіди, яке хочемо тепер обговорити, кладемо на останнім місцї не через те, будьтоби воно було менше вартною прикметою проповіди, а що так випадає з порядку річи. Правда, личність проповідника се безперечно найперша умова успішности проповіди, але супроти дальших умов відповідне виголошенє проповіди майже рівновартне. Нехай проповідь буде й популярна й практична й примінена до потреб та часу і добре уложена, то коли її недбало, млаво, монотонно, без житя виголосимо, не можемо числити на її успішність. Правда притягає звичайно тільки тодї, коли виступає перед нами в достойнім видї; инакше може нас від себе легко відтрутити. Недбале виголошенє обезсвячує правду, проповідь і проповідницю, а таке обезсвяченє не остане певно без шкідливого впливу на слухачів.

З другого однак боку є пересадою, коли ми до виголошеня будемо прикладати так велику вагу, начеб воно могло затушувати або заступити недостачу влучних думок в проповіди. Коли проповідь не відзначаєть ся надто сильним змістом, то і найлїпше виголошенє не подїлає як слїд на спосіб житя слухачів [2]). Тут можна поставити засаду: зміст і форма повинні з собою вповнї гармонїзувати.

Виголошенє проповіди се відданє своїх думок і почувань при помочи голосу і акції так, щоби воно було в силї слухачів поучити і порушити [3]).

---

[1]) Гомілєтика, ст. 220.
[2]) А. Штольц: Гомілєтика, ст. 314.
[3]) Dr. G. Kieffer: Die äussere Kanzelberedsamkeit, Paderborn, 1917, ст. 1.

В першій мірі не може бути бесіди про добре виголошенє проповіди без її списаня і виученя на память. Тільки виїмково і то не кождому вдасть ся сказати сяк-так добру проповідь без попередного її списаня і виученя на память. Загально беручи, кожда проповідь без тих двох передумов буде тільки балаканєм, а не проповідю.

Списанє проповіди корисне длятого, бо тоді можливий в ній більший лад, проглядність і суцільність, поодинокі вислови і цілі реченя можна тоді основнійше передумати і вже наперед означити довготу науки.

Хто проповідий не списує, сей скоро виговорить ся і буде майже в кождій науці говорити одно й те саме, тільки иншими словами, отже про поступ у такого не може бути бесіди. Коли-б вже так трапилось, що якийсь старший священик не мав би ніяк часу проповіди написати, тоді повинен на обговорювану вже або легку тему говорити на основі бодай диспозиції [1]).

По списаню конечно проповідь виучити ся на память. Се труд вправді немалий, передовсім в початках, але конечний. Часта вправа і тут улекшує завданє. Виученє науки на память дає більше самопевности на проповідници, позволяє звернути більшу увагу на наголос і акцію. „Де бесідник не імпровізує, але викладає те, що зложив в своїй памяти, передовсім те, що списав, там дуже важна річ, щоб те діялось з легкістю і певністю, щоб думки так плили, начеби виходили саме з його нутра, коротко, щоб память була для нього провідною дорогою, сприяючою струєю, а не сковуючими кайданами. Через те на першім місци старанне виученє на память" [2]).

Доперва із списаною та вивченою проповідю повинні ми вступати на проповідницю і ту проповідь тепер належно виголосити.

1. До доброго виголошеня проповіди причиняєть ся: 1) н а л е ж н е с л о в н е п р е д с т а в л е н є р і ч и (с т и л ь), 2) в и г о л о с (д е к л я м а ц і я) і 3) а к ц і я.

1) С т и л ь повинен бути передовсім г р а м а т и ч н о п р а в и л ь н и й. В проповіди не годить ся уживати та-

---

[1]) Пор. Dr. Jakob Herr: Praktischer Kursus der Homiletik, ст. 74.
[2]) Nic. Schleiniger: Grundzüge der Beredsamkeit, ст. 255.

ких слів, яких слухачі не розуміють, які знаходимо тільки в наукових книжках. На прим. не належить послугуватись в науці словами: евхаристійний Бог, сакраментальний Ісус, переєствленє і т. п.

2) Стиль повинен бути популярний, дуже легко зрозумілий, бо в часї проповіди не мають слухачі часу на довшу застанову. „Стиль викладу, який має бути вислуханий, повинен сущно ріжнити ся від стилю написаного твору призначеного до читаня“ [1]).

3) Стиль повинен бути приємний, милозвучний, щоби своєю вінішністю притягав слухачів. „Чим гарний і живий кольорит в малярстві, тим в бесїдництві милозвучність [2]).

4) Стиль повинен бути вкінци сильний, щоби міг порушити серце і волю слухачів. В тій цїли повинен він бути: а) сердечний, б) поважний і в) живий.

а) Стиль є сердечний, коли бесїдник говорить з серця, з переконаня, коли сердечно відносить ся до слухачів так, що вони пізнають, що йому справдї лежить на серцю їх добро.

б) Стиль є поважний, коли оминаємо всяких простих, грубих слів, низких зворотів, невідповідних дотепів і т. п.

в) Вкінци стиль стаєсь живим через ріжні ораторські тропи і фіґури, як: метафора, метонїмія, синекдоха, гіперболя, антітеза, повторенє, поправка, сумнїв, замовчанє, признанє, питанє і т. д.

Хоч отсї тропи та фіґури причиняють ся дуже до живого і сильного представленя, треба їх однак уживати дуже обережно. Їх треба вміти влучно добирати і відповідно зміняти, старати ся, щоби вони були не вимушені, штучні, а природні і приноровлені до предмету, щоби стояли в звязи з прочою бесїдою, а вкінци, щоби їх не було в проповіди за богато [3]).

2. Виголос (деклямація) враз з акцією рішають часто про успіх проповіди. Нераз слабша проповідь, але добре проголошена, зробить більше вра-

---

[1]) Joseph Jungmann: Theorie d. g. Beredsamkeit, ст. 366.
[2]) J. Jungmann: Th. d. g. Ber., ст. 368.
[3]) Порів. Amberger, Pastoralth. ст. 198.

жінє, чим инша дуже добре уложена, але кепсько проголошена[1]). Проповідник, котрий виголошує свої науки зимно і монотонно, може наразити ся на закид, що сам не вірить в те, що в других хоче вмовити.

Найпершою прикметою доброго виголосу (деклямації) є те, щоби всї, хто знаходить ся в церкві, могли докладно кожде слово проповідника почути. Не потреба чей навіть доказувати, що коли ми всїх слів проповіди добре не чуємо, то така проповідь не приносить нам ніякого хісна. Не треба однак знов занадто голосно кричати. Вистарчить тільки, щоби кожде слово сильним голосом виразно висказати. Щоби говорити знов виразно, повинен проповідник проповідь виголошувати радше поволи, як поспішаючи. Слухачі не тільки лекше розуміють реченє, коли воно висказане поволи, але і бесїдник шанує більше свій голос, а виголос зискує на повазї.

Не слїд при сїм також забувати про перестанки, передовсїм по тих уступах проповіди, над котрими хотїлиби ми, щоби слухачі трохи застановили ся.

Вистерігати ся однак потреба пересади і в однім і в другім, значить, не говорити занадто поволи і з надто часгими та довгими перестанками.

Коли проповідник промовляє до розуму слухачів, коли пояснює їм і доказує якусь правду, повинен гововити поволїйше, даючи їм час застановити ся над тим, що говорить. Колиж промовляє до серця і хоче вплинути на волю, повинен говорити живійше, скорше і піднесеним голосом. Особливо живо і сильно повинен виголшувати упімненя і домаганя, що містять ся в закінченю.

Дальшою прикметою виголосу се природність. Нїчо так не опоганює бесїду як штучність і неприродність і нїчо не в силї так змучити самого бесїдника, як вимушеність в тонї і бесїдї[2]). Виклад буде природний тодї, коли вимова, тон, голос буде відповідати особистости проповідника і змістови проповіди.

---

[1]) Др. Пелеш: Паст. бог., ст. 151.

[2]) Nicolaus Schleiniger, Die Bildung des jungen Predigers, ст. 133.

До належного виголосу належить дальше добрий наголос. Слово найважнійше в реченю повинні ми завсїгди вимовляти з більшим притиском. Без сього наголосу може стати бесїдник зовсїм незрозумілим. Пояснимо се на примірі. Возьмім прим. таке реченє: „Чи ви читали сю книжку?“ Се питанє може мати потрійне значінє. Коли поставимо наголос на слово „ви“, можна дістати відповідь: „нї, то не я її читав, а хтось другий“. З наголосом на слові „читали“, можна дістати відповідь: „нї, ще не читав“. Поставмо знов наголос на слові „сю“, довідаємось, що хтось якраз читав не сю, а другу книжку [1])

З добрим наголосом вяжеть ся тїсно модуляція, коли ми гармонїйно підносимо або спускаємо голос, через що бесїда стаєть ся живійшою і приємнїйшою.

При виголосї треба дальше перестерігати чистоту вимови і голосу. Проповідникови не слїд уживати грубих провінціоналїзмів [2]), уживаних неправильно в якійсь околици, або вимовляти деякі слова чи букви в незвичайний спосіб. Чистота голосу вимагає, щоби не говорити через ніс, фістулою і т. п.

Тому що слово є формою думки, а проповідник має не тільки впливати на розум слухачів, але й на серце та волю, отже і потрібне до сього останнього одушевленє проповідника мусить конечно знайти свій вислів також і в проголошеню проповіди. „Слухачі мають відчути, до якого степеня розум і серце проповідника оживлене і переняте змістом проповіди“ [3]).

Вкінци виголос повинен бути принадний, притягаючий, слухачі повинні проповідника радо, з приємністю слухати. Через те проповідник повинен також дбати про милозвучність мови. Примірів до сього не вільно йому однак брати з тих бесїдників, що то тільки барвною цвітистістю та пустою краснорічивістю силкують ся подоба и ся слухачам, а повинні наслїдувати і в сїм зглядї тільки св. Отців.

---

[1]) Порівнай: Jungmann за Blair-ом, Theorie, ст. 380.
[2]) Сказанє не відносить ся зовсїм до діялектів.
[3]) Штольц, Гомілєтика, ст. 324.

Одною з частих хиб у виголошуваню проповідий се **монотонність**. Монотонна гроповідь хочби з найкрасшим змістом не зробить на слухачах враженя. Радою проти монотонности: говорити завсїгди природно, з житєм, з перенятєм.

Вистерігати ся також належить виголошуваня проповідий співучим голосом. Се розсмішує слухачів. Уважаючий проповідник не буде вкінци уживати жадних акторських манєр та жестів, частих окликів і т. п. [1]).

3. З виголосом вяжеть ся ще й **акція**. Річ природна, що і акція має своє значінє, бо, як каже Амберґер [2]), чим виголошенє для уха, тим акція для ока слухача. Привязувати однак акції більше значінє в проповіди годї. Воно корисно й гарно, коли хто, маючи вроджену живість в членах тїла, уміє її в поміркований спосіб та з повагою на проповіди вихіснувати. Пересада однак в акції псує цїлу проповідь, бо робить з неї акторську штуку. Хто-ж знов незручно мавби ґестикулювати своїми руками, сей вже лїпше зробить, коли їх лишить зовсїм в спокою [3]).

Акція повинна вперед тїсно **вязати ся із змістом** проповіди, значить, у нїй повинні відбиватись в відповідний спосіб порушеня нашої душі [4]). Се булоби чимсь неприродним, колиби між порушенями тїла а душі була слїдна якась суперечність.

Дальше акція повинна бути **свобідна і природна**, а не вимушена і штучна. Штука не усуне штивности. Тільки студіованє може неодно в акції поправити і доповнити [5]). Всякі театральні рухи і манєри не сміють мати місця на проповідници.

Рухи проповідника повинні бути **приличні і поважні**. Не випадає отже проповідникови вимахувати руками, здвигати раз в раз раменами, затискати зуби

---

[1]) Менї довелось раз бути на проповіди одного старшого міського священика, котрий наводячи якийсь там примір про кукаючий годинник, кількома наворотами так майстерно віддав в церкві голос зазулї, що її цирковий комік красше би його не втяв.

[2]) Amberger, Pastoraltheologie, ст. 221.

[3]) Порів. А. Штольц, Гомілєтика, ст. 333.

[4]) Порів. Dr. Kieffer, Die äussere Kanzelbered., ст. 134.

[5]) Ks. Br. Markiewicz, O wymowie kaznodziejskiej, ст. 285.

або пястуки, морщити наче в судорогах чоло, бити кулаками об проповідальницю, стукати ногами, рвати собі волосє на голові, ломити руки і т. п.

Вкінци акція проповідника повинна бути р і ж н о р о д н а. Його рухи не повинні повторювати ся з незмінною послїдовністю по кождих кількох словах від початку аж до закінченя науки. Такий проповідник виглядає на накручену маріонетку [1]).

[1]) За всякими подробицями що до деклямації і акції гляди передовсїм: Dr. Kieffer, D. äuss. Kanzelbered., 1912.

Зміст.

ТОГОЖ АВТОРА:

ЕНЦИКЛЇКА ПАПИ ЛЬВА XIII про робітниче питанє (переклад);

ЛЬВІВСКА ДУХОВНА СЕМИНАРИЯ в лїтах 1897—1901;

DUILHE DE SAINT-PROJEKT: Наукова апольоґія христ. віри (переклад);

КОССА-МОРМАЙСТЕР: Перші основи економії (переклад);

ВІРА І НАУКА (перерібка);

СЛАВА НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ;

БОРОТЬБА ДРЕПЕРА З ВІРОЮ (перерібка);

ДЕЩО ПРО СУСПІЛЬНЕ ПИТАНЄ;

ЗНАЧІНЄ ПРАЦЇ В СВІТЛЇ ВІРИ (перерібка);

ЖИТЄ СВ. ЙОСАФАТА;

о. ФРАНЦ ШПІРАҐО: Католицький Народний катехизм, Т. І, II, III (переклад).